

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA
Lärarytildningen HT -07
Utbildningsvetenskap, AU03

Lika kön leka bäst?

En historiskt jämförande genusperspektivsanalys på skolan då och nu

Anne-Marie Björck
Examensarbete 15 hp
Ht-07
Handledare: Helena Hill
Examinator: Kenneth Awebro

ABSTRACT

By the end of the 19th-century a debate concerning a possibly co-educational school was rising. Strong voices argued in the subject of co-gender-schools, that girls should be able to have the same theoretical education as boys. These thoughts and voices were overthrown by arguments, for example, that girls should not stress their brains with theoretic studies. The gender-socialisation-process, however, did not succeed at that time, although the debate never really died out. The female gender was still strongly subordinated in both the society and in higher educations. In the 1940:s, the debate ones again rose, and this time even the government was listening. Times had changed, now the society was incorporated in what was called “the new democratic school”.

However, this essay is about the arguments for- and against co-schools being, or not to be. The angle of which the material-sources are looked upon, is from a historical, comparing, gender- point of view. Professor Yvonne Hirdmans theory about how the roles of gender is processed in society is this essays theoretical frame. Hirdmans theories about gender roles have been used as a forward driving tool, with the purpose to see if any of the gender-patterns have changed in the two timetables. The result has then been attached to the 21st-century's research about gender-equality, and if boys and girls should again be separated in the terms and arguments, such as, giving girls a bigger space so they can be themselves and to restore a more calm environment. These intentions may be the very best, although it seems as if we by separating boys and girls from each other in school-environments, only neglect the real deeper problems in fulfilling gender-equality, where the man still is the norm in society.

Keywords: gender, gender-orders, gender-work-orders, upbringing, girl-schools, co-education, pedagogy

Volume: 51 pages

Innehållsförteckning

1. Inledning	Sid.4
1.1 Syfte och frågeställningar	Sid.5
1.2 Tidigare forskning	Sid.6
1.3 Teoretiskt forskningsläge	Sid.10
1.4 Metod och avgränsningar	Sid.12
1.5 Källor och källkritik	Sid.15
1.6 Disposition	Sid.16
2. Bakgrund	Sid.17
3. ”Scientia potestas est” Sent 1800-tal	Sid.21
3.1 ”Qvinnan lär nog förblifva qvinna”	Sid.25
3.2 Två kön mer ekonomiskt än ett?	Sid.26
3.3 Den demokratiska skolan 1900-talets mitt	Sid.29
3.4 Ungdomens tid	Sid.31
3.5 En undervisning för alla	Sid.34
3.6 Flickskolan hänger löst	Sid.36
3.7 Samskolan sitter säkert	Sid.38
4. Lära isär om varandra eller lära ihop med varandra? Studiens resultat kopplat till 2000-talets forskning om jämställdhet och genus i dagens skola	Sid.40
4.1 Flickor eller pojkar?	Sid.42
4.2 Olika kön olika bemötanden	Sid.46
4.3. Avslutande diskussion	Sid.48
5. Käll- och litteraturförteckning	Sid.50

1. Inledning

Vid 1800-talets slut restes en debatt i bland annat de medier som riktade sig till både lärare och föräldrar. Opinionsen menade att flickor och pojkar borde undervisas på samma premisser, i en och samma skola. Argument som att flickor skulle vara "mindre teoretiskt begåvade" än pojkar, samt att de skulle överanstränga sina hjärnor om de ägnade sig åt annat än praktisk hushållsskola, accepterades inte längre fullt ut.

Denna uppsats kommer att undersöka den sam- och särskoleprocess som utspelade sig i slutet på 1800-talet och i mitten på 1900-talet ur ett historiskt perspektiv, med fokus på konstruktionen av genus, för att slutligen ledas in i vår tids jämställdhets- och genusforskning.¹ Argument som att flickor och pojkar lär bättre i ett lugnare och mer koncentrerat klassrumsklimat, där könen är separerade florerar idag i skoldebatter och praktisk, samt teoretisk forskning. Är vi på väg tillbaka till 1800-talets slut, där flickor och pojkar av många ansågs vara biologiskt olika intellektuellt och fysiskt sett, eller ligger andra anledningar till grund i denna pedagogiska undervisningsfråga?

Debatten om sär- och samskola skapade en livlig diskussion i slutet av 1800-talet och först på 1950-talet gick en riksdagsmotion igenom där det fastslogs att skolan skulle reformeras till en enhetsskola, där båda könen gavs samma rättigheter till vidareutbildning, och på samma premisser.² I mitten av 1900-talet och dess politiska debatt angående den demokratiska "nya skolan", förefaller det sig som om dåtidens psykiatriker och sociologer ansåg att det var samhället och dess miljö, inte de biologiska anlagen, som skapade könsroller. Dessa psykiatriker och sociologer hade därmed möjligheten att förändra det då förlegade uppfostringssynsättet. Insikt om att samhället och dess invånare tillsammans skapade genus tycks därmed vara given, även om denna term då inte användes.³

Vad innebär egentligen jämställdhet emellan könen i skolan? Är jämställdhet emellan könen detsamma som lika behandling och likvärdig möjlighet till att lära? Finns det en tro i

¹ Särskola innebar på 1800-talet att flickor och pojkar undervisades var för sig. År 1880 ansåg opinionsen att samskola skulle införas. Det fanns således skola (för pojkar) och det fanns flickskola. Särskola skall inte kopplas samman med den s.k. "särskolan" som idag har en annan innebörd.

² Nordström, Marie, *Pojkskola, flickskola, samskola. Samundervisningens utveckling i Sverige. 1866-1962*. Tryckericentralen AVC i Lund, 1987. ISBN 91-7966-004-5. Sid. 177-178.

³ Richardson, Gunnar, *Drömmen om en ny skola. Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950*. Rapportserie från avdelningen för utbildningshistoria, Göteborgs Universitet. Västergötlands tryckeri AB. Skara, 1983. Sid. 79.

skolvärlden idag om att könen är olika gällande inlärningsprocessen, då detta tycks kräva att könen än en gång bör hållas åtskilda för att få en större möjlighet till att få lugn och ro, samt bättre inlärningsmöjligheter? Frågorna är många och svaren kan troligen inte fås i en undersökning som denna, men trots detta är frågorna än dock minst lika viktiga att ställa, i hopp om att uppväcka en tankeställare hos oss alla.

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att med ett genusperspektiv jämföra de argument, för och emot i debatterna, beträffande samskola kontra särskola i slutet på 1800-talet och i mitten på 1900-talet. Resultaten ämnar därefter kopplas till dagens pedagogiska situation, gällande i-särhållande av könen i klassrumssituationer, med motiveringar som exempelvis att en mer lärande miljö då skapas.

Frågeställningarna är följande:

Vilka argument används för- och emot samskola/särskola vid 1800-talets slut och 1900-talets mitt?

Hur ser dagens forskning och tankegångar ut gällande enkönade klassuppdelningar, med fokus på genus och jämställdhet?

1.2 Tidigare forskning

Marie Nordström har författat en avhandling kring samundervisningens utveckling i Sverige 1866-1962. Avhandlingen, *Pojkskola, Flickskola, Samskola* behandlar frågor kring jämställdhet mellan könen, samhällets utveckling över tid gällande skolreformer, pedagogiska och psykologiska teorier, samt hygieniska förhållanden i äldre tider. Innehållet i de debatter som föregick flickors inträde på skolarenan var dess lämplighet i att undervisas i de teoretiska ämnen vilka pojkarna erbjöds, såsom matematik och geografi. Flickors psykiska och fysiska uthållighet ansågs vara lägre än det manliga könets.⁴

Nordströms avhandling bidrar i denna uppsats till saklig och relevant bakgrundsfakta gällande de olika åsikter som florerade vid 1800-talets slut, och redogör delvis hur de ”lärda” motiverade sig i skolfrågan om samundervisning. En teori som framgår i Nordströms undersökning angående motsättningarna till samundervisning, och därmed likartad undervisning för könen, är att samhället ansågs vara i behov av oavlönat arbete. Exempel på detta är arbete inom omsorgen av äldre släktingar och att detta borde utföras av kvinnliga samhällsmedborgare, vilka blev de som höll ihop välfärssamhället.⁵

Helene Båtshake undersöker i *Lena lär lyda* hur skolan i mitten av 1900-talet med historik ifrån det sena 1800-talet, bedrivit folkfostran som disciplineringsnämnd. Skolan sågs som ett fast fundament i samhället och som fostrare av barnen med samma makt eller mer som föräldrarna.⁶ Båtshake har använt sig av den franske idéhistorikern och filosofen Michel Foucaults diskursanalys gällande makt, disciplinering, fostran och socialisation i sin studie av elevernas läseböcker under perioden 1947-1956.⁷ Foucault var strukturalist och kritiserade bland annat maktutövning, och samhällsinstitutioner. Inom dessa områden har Foucault skapat ett antal teorier.⁸ Foucaults variabler hjälper Båtshake att få syn på den makt skolan hade över vad som lärdes in via skolböckerna, samt hur eleven bäst skulle socialiseras in i samhället som den bästa av dugliga och lydiga.

Genom studier av dåtidens pedagogiska - och kulturella diskurs, ges en skymt av makten inom skolans och samhällselitens ideal. Slutsatserna vad gäller läseböckernas bilder visar att

⁴ Nordström (1987). Sid. 1-26.

⁵ Nordström (1987). Sid. 5.

⁶ Båtshake, Helene, *Lena lär lyda: fostran och disciplinering i svensk skola 1947 – 1956*. Sociologiska institutionen Lunds universitet, 2006. Sid. 11-17.

⁷ Båtshake (2006) sid. 11-12.

⁸ *Wikipedia, den fria encyklopedin*. [www.wikipedia.com http://sv.wikipedia.org/wiki/michel_foucault#filosofi](http://sv.wikipedia.org/wiki/michel_foucault#filosofi)
Information hämtad via nätet: 071220, kl. 00.10.

männen är yrkesarbetande och kvinnorna sköter hemmen.⁹ I en tid då människans uppgift ansågs förutbestämd, upplevdes flickskolan ibland som överflödig då kvinnan ansågs ha sin uppgift i hemmet som en god husmor.

I *svensk flickskola under 1800-talet*, visar *Gunhild Kyle* på att samhället vid denna tid ansåg bildning vara något endast för män, men även till viss del för flickor härstammande ifrån övre medelklass och överklassen. På 1800-talet, inspirerad av romantikens skrifter av exempelvis *Rousseau* och *Aristoteles*, hävdade *Erik Gustaf Geijers* och *Esaias Tegnér* att förutom läsning och kristendom som ansågs nödvändigt, att kunskap kunde vara skadligt för folket. Folket var i detta sammanhang bönder och andra med än lägre ställning i samhället, detta oavsett kön. Högre upp på statusstegen skulle flickor endast lära sig ”kvinnogöra” som exempelvis hushållsarbete och sömnad, samt vara underställd mannen.¹⁰

Kyles slutsatser, strängt taget, är tillsynes att det under 1800-talet växte fram ett allt större motstånd gentemot frågan om jämställdhet mellan könen. Mannen sågs ännu som kvinnans överhuvud, åtminstone gällande bildningsföreträdet.¹¹ Genusperspektivet är genomgående närvarande då flickor sågs som motsatsen till pojkarnas roll i samhället, det vill säga vad och hur de förväntades vara och utvecklas till. Uppfattningen om könsroller var vid denna tid att de var inbyggda och oföränderliga.

Någon som bidragit ofantligt mycket till genusforskningen är *Yvonne Hirdman*. I *Genus – om det stabila föränderliga former*, redogör Hirdman om hur genus görs och hur genus verkar tillskillnad ifrån hur genus ofta läggs uppå könen varande och hur kön antas vara. Från 1800-tal till 1900-tal målar Hirdman upp en mer kompakt kronologi om hur genusskapandet förändrats genom tiderna. Framförallt läggs tonvikten vid hur vi bör förstå genus och dess verkningar.¹²

Hirdman visar på de teorier som i samhället figurerat och hur tidigare teorier kring kön lever kvar som en förhärskad ideologi, vilken enligt Hirdman måste destruktualiseras för att uppnå

⁹ Båtshake (2006). Sid. 134-138.

¹⁰ Kyle, Gunhild, *Svensk flickskola under 1800-talet*. Distribution: Universitetsbiblioteket Göteborg. Föreningen för svensk utbildningshistoria. Kvinnohistoriskt arkiv – 9. Linoprint, Malmö, 1972. Sid. 224-228.

¹¹ Kyle (1972). Sid. 221-224.

¹² Hirdman, Yvonne, *Genus – om det stabila föränderliga former*. Liber AB. Lund, 2001. Sid.5-16

full jämlikhet. Utifrån detta är steget inte långt till den text Hirdman bidragit med i häftet ”Samtal om rättvisa, nr.9” med titeln *Folkhemstanken och kvinnorna – historiens andra sida*.

Det kan tyckas att genus ligger en bit ifrån folkhemstanken, men Hirdman beskriver i denna text hur det i folkhemstanken fortfarande starkt är betonat att kvinnan ska vara den omhändertagande, då detta var hennes kall och mannen förväntades vara den försörjande, med andra ord, den utbildade och arbetande. Sett ur denna vinkel blir genusskapandet med medhåll av den starkt ekande uppfattningen om att könsens uppgifter är biologiskt förutbestämde, samt hårt sammansvetsade. Därav bidrar inte minst *Folkhemstanken och kvinnorna* till genusdebatten inom såväl skola som samhälle.¹³

Kajsa Wahlström undersöker i *Flickor, pojkar och pedagoger* pojkar och flickors vardag i förskolan via observationer, och har kommit fram till att de båda könen ges olika förutsättningar, detta trots att pedagogernas mål och avsikt var den motsatta. Wahlström menar vidare att tillskrivningen av könsroller börjar redan på BB.¹⁴

Förskolan lägger grunden för barnens fortsatta liv och detta innebär att barnen redan då socialiseras in i ett genuskontrakt om inte mönstret bryts. Att bryta detta kontrakt är även avsikten med det jämställdhetsprojekt som utförts i Gävle på ett antal förskolor. När barnen gick från förskola till skola kunde skillnader märkas i deras beteenden som exempelvis att flickorna stod rakare i ryggen och hävdade sin sak på ett starkare och mer självsäkert sätt och pojkar många gånger lugnare.

Wahlström menar att detta naturligtvis inte betydde att flickor och pojkar tidigare inte betett sig så, men generellt sett hade pojkar och flickor brutit sig loss från de annars många gånger för givet tagna flick- och pojkbeteenden, och gått till vad som kan ses som ett mindre typiskt beteende för könen. Den kompensatoriska jämställdhetspedagogiken gav således resultat, men det kunde den inte ha gjort om inte alla på alla nivåer hade varit inbegripna i projektet. Vidare menar Wahlström att det måste skapas en öppnare dörr och ett större samarbete mellan skola

¹³ Hirdman, Yvonne, *Folkhemstanken och kvinnorna – historiens andra sida*. Skriftserien ”Samtal om rättvisa”. Lo och Utbildningsförlaget Brevskolan. Tryckeri AB Småland. Jönköping, 1993. Sid.6-21.

¹⁴ Wahlström, Kajsa, *Flickor, pojkar och pedagoger*. Sveriges Utbildningsradio AB. Kristianstad, 2003. Sid. 18-24.

och förskola om vi skall lyckas i jämställdhetsprocessen fullt ut inom skola och barnomsorgsfronten.¹⁵

Ungdomar och genusnormer på skolans arena av Eva Lundgren och Renita Sörensdotter har tillsammans genomfört en studie som belyser ungdomar i femtonårsåldern. Lundgren & Sörensdotter lägger fokus på hur ungdomar ser på, och upplever frågor om genus, jämställdhet, och sexualitet. Kapitlet jämställdhet är det avsnitt som för denna uppsats ses som mest relevant. Där diskuteras om det är möjligt att uppnå jämställdhet genom könsseparation. En skola, Centrumskolan, har gjort försök i att dela in klasser grundade på könstillhörighet då detta ses som ett sätt att få flickor att komma mer till tals och pojkar att bli lugnare.

Flickorna i detta försök har även känt sig trakasserade av pojkarna och känner därmed en stor lättnad i att få bli separerade ifrån dem. Skolans arbete med könsseparerade klasser har dels gett möjligheter, men även problem och svårigheter. Lundgren och Sörensdotter belyser att det i frågor om jämställdhet oftast läggs fokus på att flickor känner sig orättvist behandlade, och att detta många gånger även innefattar pojkars upplevelse av att vara förbisedda.¹⁶

Genuspedagogik av Kajsa Svaleryd är en liten *Tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Svaleryd vill synliggöra de tankar som barn och ungdomar har om kön och genus, så att de själva blir medvetna om hur vi alla tillsammans ”gör genus”. Jämställdhet är bokens motto, men främst inom det pedagogiska fältet. Svaleryd började sin resa inom detta fält genom observationer av skolan med ett genusperspektiv 1986. Då ansåg Svaleryd att det inte fanns något jämställdhetsproblem och att alla blev behandlade lika, oavsett kön. Nu anser hon detta vara osant.¹⁷

Boken riktar sig framförallt till oss lärare och pedagoger, då hon menar att även fast vi själva många gånger tycker oss vara medvetna om vårt handlande vad gäller genus, och hur vi behandlar pojkar och flickor, så är det mycket vi gör omedvetet. Detta bidrar till att förstärka könsrollerna och vår tids könsmonster. Ett problem som Svaleryd tar upp inom jämställdhetspolitiken är att män och kvinnor ses som varandras motsatser eller varandras

¹⁵ Wahlström (2003). Sid. 190-199.

¹⁶ Lundgren, Eva & Sörensdotter, Renita, *Ungdomar och genusnormer på skolans arena*. Dalarnas forskningsråd. Sahlanders Grafiska, 2004. ISBN: 91-88791-28-9. Sid. 49-71.

¹⁷ Svaleryd, Kajsa, *Genuspedagogik. En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Liber AB. Berlings Skogs, Trelleborg. 2003. Sid. 7-14.

biologiska motpoler. Att vi skulle vara födda med olika egenskaper ses som ofrånkomligt.¹⁸ Detta för oss snabbt tillbaka till den debatt som försiggick i slutet på 1800-talet. Är kön biologiskt eller är det ett socialt skapat fenomen? 1800-talets debatt tycks än i våra dagar var långt ifrån avklarad.

Marie Nordberg har redigerat *Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar, och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Sju författare har bidragit med tankar om könsrollsteorin gällande både flickor och pojkar, då könsrollteorin förutsätter maskulinitet och femininitet som varandras motsatser.¹⁹ Med en genus- och feministisk vinkel angriper författarna sitt källmaterial, med inspiration av *Robert W Connell*.²⁰ Skolan anklagas ligga till grund för att pojkar presterar allt sämre resultat än flickor. Förr var det flickorna som var förlorarna, nu är det pojkarna.

Resonemanget i *Manlighet i fokus* tyder på att så inte är fallet. Det är inte skolan som uppfostrar eller lär ”fel” utan de kunskaper och erfarenheter barnen gör i livet ligger till större del utanför skolans väggar. Detta är bara ett av de argument som går att finna i dagens pojkdebatt gällande skola, problem och genus.²¹

1.3 Teoretiskt forskningsläge

Professor Yvonne Hirdmans teori om hur genusordningen fungerar och verkar i samhället, kommer att ligga till grund för arbetets teoretiska ram. Hirdman har utformat en teori om hur könen i samhället är indelade i ett systemförhållande baserat på makt, fysiologi, psykologi, platser, egenskaper och arbetsuppgifter. Detta system har vi själva varit med om att skapa, medvetet eller omedvetet, frivilligt eller ofrivilligt. För att fullt ut förstå vad genus innebär måste detta begrepp få en fullständig redogörelse. Genus innebär enligt Hirdman följande:

[...] genus sätter namn på den alltmer komplicerade kunskap vi har om ”manligt ” och ”kvinnligt”, vår allt större förståelse av hur manligt och kvinnligt ”görs”. (...) genus kan förstås som föränderliga tankefigurer ”män” och ”kvinnor” (där den biologiska skillnaden

¹⁸ Svaleryd (2003). Sid. 39-43.

¹⁹ Nordberg, Marie (red). *Manlighet i fokus – En bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Liber AB, Stockholm. 2005. Sid. 6-7.

²⁰ Nordberg (red. 2005). Sid. 7-8.

²¹ Nordberg (red. 2005). Sid. 163-170.

alltid utnyttjas) vilka ger upphov till/skapar föreställningar och sociala praktiker, vilka får till följd att också biologin kan påverkas/ändras – med andra ord, det är en mer symbiotisk kategori än ”roll” och ”socialt kön” [...]).²²

Hirdman hävdar vidare att genussystemet är dynamiskt och föränderligt, samt förutsätter samhällets övriga sociala ordningar.²³ Genuskontraktet bestämmer således hur könen skall vara och inte vara, när, hur, och så vidare.²⁴ Med begreppet genus görs ett försök i att förstå hur manligt och kvinnligt ”görs”. Men hur ”görs” då genus? Hirdman använder sig av två logiker, den ena är ”dikotomin” eller ”isärhållandets tabu”, det vill säga att manligt och kvinnligt inte bör blandas. Den andra logiken är, enligt Hirdman, ”hierarkin”, i vilken mannen är normen, människan. I och med detta är [...] ”mannen normen för det normala och det allmängiltiga” [...].²⁵

Vidare görs genus via dess föränderliga natur. Om könsrollernas gränser mellan man och kvinna luckras upp, skapas en ny genusstruktur. När den manliga normen står sig, kommer inget närmande emellan könets roller och tilldelade uppgifter att infinna sig. I förlängningen bidrar detta till att den rådande genusstrukturen förblir intakt. Väsentligt är förövrigt, i detta sammanhang, att genus är föränderligt och dynamiskt, dock ofta djupt förankrat i samhällets normer, ärvda från generation till generation.²⁶ Enligt Hirdman skall genussystemet förstås som en:

[...] en dynamisk struktur (system); en beteckning på ett ”nätverk” av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter. Genussystemet är således en ordningsstruktur av kön. Denna grundläggande ordning är förutsättningen för andra sociala ordningar. Ordningen av människor i genus har blivit basen för de sociala, ekonomiska och politiska ordningarna [...].²⁷

²² Hirdman, Yvonne, *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* i Ericsson, Christina (red.), *Genus i historisk forskning*. Studentlitteratur. Lund, 1993. Sid. 148-149.

²³ Hirdman (1993). Sid. 149.

²⁴ Hirdman (1993). Sid. 152-153.

²⁵ Hirdman (1993). Sid. 149.

²⁶ Hirdman (1993). Sid. 143-150.

²⁷ Hirdman (1993). Sid. 149.

Genus ordnar därmed kön, vilket avyttrar sig i det osynliga genuskontrakt och är grunden för våra övriga samhällsordningar. Vidare hävdar Hirdman att genom att könen hålls åtskilda legitimeras den rådande förhärskande manliga normen eller ideologin. Den manliga normen kan möjligen ses som än starkare vid 1800-talets slut, då nu förlegade föreställningar i Darwinismens anda gjorde sig starkt påmind. Biologiskt sett ansågs kvinnan helt enkelt vara lägre stående än mannen, och därmed även intellektuellt sett i vad som ansågs vara passande för en man och en kvinna att lära sig i skola, och om sin plats i samhället.²⁸

*[...] Ordningen av könen i ett genussystem är den underliggande ordningen, den bas på vilken andra ordningar vilar, de sociala, ekonomiska, politiska ordningarna. Det innebär att en förändring i maktrelationen mellan könen fortplantas till att förändra andra maktcentra – vilka i självbevarandets namn kommer att motsätta sig detta med alla krafter. [...]*²⁹

Hirdmans teori om genus innebär, som tidigare nämnts, att de osynliga genuskontrakten ärvs från generation till generation, och bygger även på:

*[...] "Könens existentiella beroende av varandra" [...], vilka [...] "gör att de villigt följer spelets regler, regler som talar om vad "manligt" och "kvinnligt" är för något, ty eljest riskerar man att bli utan". [...]*³⁰

Hirdmans teorier om skapandet av genus och hur detta verkar, kommer därmed att fungera som ett slags vägledande verktyg eller ett applicerbart såll i sökandet efter svaren till uppsatsens frågeställningar.

1.4 Metod och avgränsningar

Med vilken metod är undersökningen utförd? Som tidigare nämnts skall en jämförande analys med ett historisktgenusperspektiv tillämpas. Till metodisk hjälp har Göran Bergström och Christina Boreus *Textens mening och makt* använts. Detta framförallt för att kunna analysera de debatter som uppsatsen bygger på med kritiska men även förstående ögon. Idé- och ideologiforskning är den inriktning som passat bäst i detta sammanhang där just idéer i

²⁸ Hirdman, (2001). Sid. 37-38.

²⁹ Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*. Carlssons Bokförlag, Stockholm. 1992. Sid. 230.

³⁰ Hirdman (1992). Sid. 231.

allmänhet studeras i till exempel debatter.³¹ Vad säger egentligen källmaterialets texter om människorna som hållit i pennan? Vad säger dåtidens ideologi om samhällets normer och värderingar? Ett samhälles ideologi avspeglar sig i dess texter och tankar. Och när normer och värderingar flyter upp till ytan kan genuskontraktet ge sig till känna. Därmed bör begreppet ideologi förklaras lite mer ingående.

Statsvetareprofessorn Herbert Tingsten anser att i en ideologi finner man tre övergripande element:

*[..] För det första grundläggande värde premisser, t.ex. en viss syn på rättvisa eller en viss syn på människans natur. För det andra ingår verklighetsomdömen i en ideologis faktuellella och inbördes konsistenta förhållanden i samhället. [...] För det tredje innehåller en ideologi enligt Tingsten konkreta rekommendationer, exempelvis handlingsförslag när det gäller styrelseskickets utformning. Dessa tre delar bildar ett någorlunda sammanhållet system, en 'samhällsaskådning'. [...]*³²

Genom att analysera och försöka finna samhällets dåvarande ideologi, via de debatter som pågick, anses det varit möjligt att utläsa dåtidens moraliska och etiska tankegångar angående kön och likställdhet mellan könen, inom både skola och samhället generellt. Det genuskontrakt som i slutet på 1800-talet och i mitten av 1900-talet huserade, har villigare givit sig till känna när samhällets dåvarande tankar och värderingar via debatterna blottlagts.³³

Denna uppsats baseras på två valda nedslag i tid, vilka skall söka jämföra eventuella förändringar i skoldebatterna gällande sam- och särskola, med ett perspektiv på genusföreställningar. Första nedslaget sker vid 1800-talets slut, detta med motiveringen att röster då gjorde sig hörda om att låta flickor få densamma undervisning som pojkar på samma premisser och villkor. Denna debatt var livlig och dog aldrig riktigt helt ut, men blossade återigen upp vid 1900-talets mitt, då samskola och enhetsskolan förverkligades helt via riksdagsbeslut. Därav nästa nedslag här.

³¹ Bergström, Göran & Boreus, Kristina (red), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur, Lund. 2005 (andra upplagan). Sid. 155.

³² Bergström & Boreus. Sid. 151.

³³ Bergström & Boreus. Sid. 150-152.

Hirdmans genusteori har i undersökningen fungerat som ett sökande verktyg och applicerbart såll eller raster, vilket lagts på de tankar och skrivelser som i källmaterialet florerar. Därmed har det varit möjligt att kunna härleda samhällsvärderingar och normer eller dess ideologi, för hur könen förväntades vara och agera i samhället och inom skolans väggar. Därmed finns anledning att koppla det historiska förloppet till vår tids utveckling och forskning.

Tiden 1880-1905, 1940-1950 och slutligen indirekt kopplat till 1995-2005, är de tidsramar arbetet håller sig inom. Ålder på de elever som kommer att vara i fokus är 12 till 16, med motiveringen att pojkar vid denna ålders början, övergick till den högre teoretiska utbildningen och flickor hänvisades till den mer praktiskt inriktade flickskolan, om så inte redan var fallet. Dessutom är denna ålder ett föremål för puberteten, den tid då många då som nu, ansåg att pojkar och flickor förändrades/förändras och var/är i en mer känslig fas.

Puberteten tycks inte minst vara ett argument till varför samskola inte var ett tänkbart alternativ vid 1800-talets slut. Allteftersom undersökningen skridit framåt, har jämförande analyser med hjälp av Hirdmans genusteori om hur samhället är indelat efter könen lagts in. Därefter har slutsatser kunnat dras om den historiska förändringen över tid gällande synen på genus och kön inom skolans värld.

De avgränsningar som gjorts är framförallt tidsmässiga. Anledningen till att ovanstående årtal valts är helt enkelt följande. Debatten vid 1800-talets slut gick att följa framförallt i de tidningar riktade till personer kopplade till skola. Vid nästa nedslag, åren runt 1950, startade en ny debatt om huruvida samskola egentligen inte vore det bästa i alla fall, åtminstone ekonomiskt. Därav valet av tidsramar.

Tillvägagångssättet i jakten på relevanta artiklar och debatter har genomförts via identifiering av ett antal variabler i båda källornas artiklar och insändare. Dessa variabler är, kön, könsordning, könsarbetsindelning, flickskola, samskola, särskola och uppfostran. Därefter har tidningarna granskats och lästs med dessa som ledsagare, från pärm till pärm. Även material från myndigheter anses vara inkluderat i arbetets källmaterial. Detta då statsråds, skolministrars och regeringsrepresentanters röster förts in via fördrag och beslut gällande skolan, i artiklar och rena citat.

När det gäller dagens forskning har det även här varit fråga om att välja litteratur och rapporter via variabler. Dessa variabler är: skola, kön, genus, jämställdhet, samkönade klasser, enkönade klasser. Via variablerna har det varit möjligt att sälla fram den forskning som för denna uppsats upplevts relevant. Texter från Skolverket och Myndigheten för skolutveckling, ses som de mest uppdaterade forskningsrapporterna. Därför har det fallit sig naturligt att använda texter från dessa myndigheter. Den dåtida kopplingen till nutid fyller funktionen av att undersöka huruvida arbetet inom jämställdhet går framåt eller strävar bakåt.

1.5 Källor och källkritik

Arbetets källmaterial bygger på två sorters likartade tidningar, båda riktade till bland andra ”skolans vänner”, vilket innebar såväl föräldrar, lärare, som rektorer, med flera. Dessa två källor ses även som opartiska när det gäller den pedagogiska debatten och i skrifterna då tidningarna ej tog ställning till för eller emot. Texterna som skickades in publicerades ocensurerade och kunde sedan debatteras emot av andra insändare. Den första perioden är 1885-1905 då tidningen *Verdandi, Tidskrift för målsmän och vänner i hem och skola*, gavs ut. Tidningen, eller då kallat *häftena*, utkom sex gånger per år i januari, mars, maj, september, november och december.³⁴

Häftet gavs ut av *Lars Hökerberg* samt grundaren och redaktören *Anna Sandström*, även kallad ”*Uffe*”, under vilket pseudonym Sandström skrev i många år. Detta utan att någon visste att det egentligen var en kvinna. Sandström var själv lärarinna och var missnöjd med den pedagogik som då begagnades i skolorna, därav publicerade hon ett par texter som kom att uppröra de mer konservativa. Till en början var *Verdandi* starkt genomsyrat av Sandströms idéer om skolan och dess utformning, framförallt vände hon sig emot att språkundervisning fick så stor del av undervisningen. Vidare ansåg densamme att skolan var för teoretisk, samt att den inte var anpassad efter elevernas förkunskaper.³⁵

Sveriges högre flickskolor, rektorer, doktorer, läroverkslärare, professorer, lektorer, föreståndare och folkskolelärare är bara ett fåtal av de titlar som finns representerade i

³⁴ Hökerberg, Lars & Sandström, Anna (Uffe), *Verdandi, tidskrift för ungdomens målsmän och vänner i hem och skola. 1987-1998, femte årgången*. Sid. 1-3.

³⁵ Göteborgs universitetsbiblioteks hemsida. www.ub.gu.se
www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/biografier/sandstrom.xml. Information hämtad via nätet: 071211, kl. 16.30.

Verdandis texter och insändare. Häftet hade även ett relativt stort samarbete med våra nordiska grannländer, gällande bland annat den pedagogiska situationen och samskolefrågan. Häftena eller tidningarna finns inbundna på Kungliga biblioteket i Stockholm, där de är samlade i två om två år i varje volym.

Nästa nedslags källmaterial med början år 1941, till och med år 1950 är: *Tidning för Sveriges Läroverk, Läroverkslärarnas Riksförbund*. Denna tidning ersattes år 1963 av *Skolvärlden*, vilken för många lärare och lärarestudent troligen är bekant i dagsläget. Även detta medium var ett forum för skribenter och insändare med skolan varmt om hjärtat. Reportage och återgivning av regeringens beslut vad anbelangade skolan publicerades, likasom arga ”vanliga” medborgares insändare, då missnöje om exempelvis sam- eller särskolan föll på. Även detta källmaterial återfinns på Kungliga biblioteket, buntade två år i taget per volym omfamnade av hårda pärmar.

Tidning för Sveriges läroverk utkom lite mer frekvent än *Verdandi*, en gång i månaden och riktade sig till alla uppfostrare av dåtidens barn och ungdomar. Tidningen gavs ut av Lärarnas Riksförbund. Både för- och motargument till samskolans vara eller icke vara återfinns, vilket borde medföra att både anhängare till samlingsregeringen och socialdemokraterna finns representerade, vilket ofta bestämde om man var för eller emot samskoleförslaget.

Verdandi och *Tidning för Sveriges läroverk*, har ansetts likvärdiga för att kunna genomföra en historiskt jämförande analys vid de två nedslagen. Båda källorna är tidningar riktade till samma sorts mottagare i skolvärlden, från ”samma sorts” sändare, det vill säga skolengagerade med samma intresse i skolan, vid två olika tider.

1.6 Disposition

För att arbetet skall få den grund som krävs med en överblick ur ett historiskt perspektiv, ges vidare en bakgrundsbild av skolsituationen vid undersökningens början. Vilka rättigheter hade kvinnan/flickan gällande utbildning? Varför ansågs pojkar ha rätt till en bredare och mer teoretisk utbildning än flickor? Dessa frågor görs ett försök att besvara i bakgrundsavsnittet närmast.

Själva undersökningsavsnittet är uppdelat i de två nedslagen, slutet på 1800-talet och mitten av 1900-talet. Här analyseras och undersöks de källor som använts i arbetet. En sammanfattning av varje nedslags resultat ges efter varje undersökningsavsnitt. Därefter kommer nedslagen från slutet av 1800-talet och i mitten av 1900-talet att sammankopplas med dagens tankar och forskningsläge inom genus- och jämställdhetsdebatten. Slutligen återfinns en avslutande diskussion och allra sist finner läsaren uppsatsens käll- och litteraturförteckning.

2. Bakgrund

Synen på utbildning var under 1800-talet delad, vad gällde pojkar och flickor, och hade ideologiska rötter i romantikens era med Jean Jacques Rousseau i spetsen.³⁶ Fortfarande fanns djupa spår av att kvinnans roll låg i den omhändertagande och praktiska sfären, framför allt i hemmet tillsammans med äkta make och familj.³⁷ Frågan om flickors högre utbildning än folkskolan, hade diskuterats genom hela 1800-talet. Pojkar hade under samma århundrade redan möjlighet till, detta förutsatt att familjens ekonomi tillät. Högre flickskolor betalades inte av staten, vilket var fallet för pojkarna. Anledningen till detta tycks ha varit en önskan att bibehålla flickan/kvinnan inom en viss ram, nämligen hemmets och omsorgens.³⁸

Men alla ville inte att flickskolan skulle bli ersatt av samskolan. Nog för att det kan tänkas att kvinnan ville bli ansedd likställd med mannen, men det betydde inte att flickskolan ville bli kommunalt och statligt bidragstagande, och därmed inte längre en självständig aktör. Det skulle då kunna uppstå en situation där flickor och pojkar visst undervisades under samma tak, men då flickskolor oftast var verksamma under kvinnlig ledning, lärarinnorna, skulle troligen inflytandet ur ledningssynpunkt minskas kraftigt under ett ekonomiskt beroende. Mannen var trots allt vid majoritet inom statliga och kommunala ämbeten, och hade således ett starkt inflytande över skolfrågor.³⁹

Vid 1800-talets slut höjdes röster om att flickor borde få samma rättigheter som pojkar, vilket i förlängningen skulle kunna föra in kvinnor i skolledningar. Detta var dock inte någon lätt

³⁶ Nordström (1987). Sid.22.

³⁷ Nordström (1987). Sid.23.

³⁸ Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen, Fredrika – Bremer – Förbundet 1884-1921*. Kulturhistoriskt bibliotek. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag. 1997. Sid. 76-86.

³⁹ Hökerberg, Lars & Sandström, Anna (Uffe), *Verdandi, tidskrift för ungdomens målsmän och vänner i hem och skola. 1897-1898, femte årgången*. Sid. 154-158.

nöt att knäcka, med tanke på kvinnoemancipationen många gånger hejdades och ogillades även av kvinnor, vilka ofta själva befann sig högt upp på samhällsstegen.⁴⁰ Frågan var därmed tudelad, skulle pojkar och flickor ha rätt till samma sorts kvalitativa högre utbildning och skulle könen ses som så pass likställda att de skulle lära under samma tak, i samma klassrum på samma premisser? Det är här debatten tar sin början runt år 1885 och pågick sedan ett par år in på 1900-talet, trots att rösterna därefter aldrig riktigt tystnade. Härpå följde både första och andra världskriget vilka förändrade både synen på välfärdsstaten och tar begreppet demokrati i full beaktning.⁴¹

Kvinnan fick fler rättigheter både inom äktenskapet såväl som ekonomiska. År 1921 blir kvinnor berättigade till att rösta, men skolfrågan återstår.⁴² Frågan var när man och kvinna skulle bli betraktade som jämlikar gällande utbildning, så pass att de inte längre ansågs behöva vara åtskilda på grund av sitt kön och föreställningar där om? Detta tar Ulla Manns upp i *Den sanna frigörelsen*, vilken behandlar Fredrika Bremer Förbundet under perioden, 1884-1921.⁴³ Det handlade nämligen inte bara om att pojkar och flickor var olika till sättet. Flickor sågs som svagare ur biologisk vinkel med ett intellekt som inte ansågs kapabel till att ta in den teoretiska undervisning pojkar ansågs kunna.

Än dock vittnar uttalanden om att kvinnan inte skulle ut i arbetslivet, då de kunde stjäla mannens uppgift att försörja familjen och därmed dennes högre ställning i samhället och makt.⁴⁴ Det handlade helt enkelt om vad som kom att kallas ”*kvinnofrågan*” även synonymt med ”*kvinnoemancipationen*”, vilket *Ordboken* från 1939 beskriver innebörden av i följande termer:

*[..] kvinnornas strävan att frigöra sig från mannens förmyndarskap o. uppnå social o. Rättslig likställdhet med honom, ävensom att frigöra sig från det tvång som sedl. Konvensans lagt på kvinnorna till skillnad från männen. [...]*⁴⁵

⁴⁰ Manns (1987). Sid. 89-94.

⁴¹ Nordström (1987). Sid. 24-29.

⁴² Hedenborg, Susanna, Johansson, W, Alf, Melin, Jan, *Sveriges historia*. Bokförlaget Prisma, Stockholm. Tredje omarbetade och utökade upplagan (1997, 1999, 2003). 2003. Sid. 316-321

⁴³ Manns (1987). Sid. 95-97.

⁴⁴ Manns (1987). Sid. 36-40.

⁴⁵ Manns (1987). Sid. 13-16.

Kanske var utbildningsfrågan gällande lika för pojke och flicka en fråga om rädsla för att kvinnan skulle få möjlighet att bevisa sig minst lika duglig till teoretiskt tänkande och teoretiska arbeten? Debatten som här gav sig till känna tycker sig dölja liknade tankegångar i rädslans tecken, över att könsrollerna skulle komma att rubbas. Men att kunna bevisa något dylikt till fullo är naturligtvis en omöjlighet i ett arbete som detta, endast spekulationer och tolkningar är möjliga.

Enligt Sigurd Åstrand i *Två studier av pedagogiska pionjärinsatser*, hade flickskolan problem att hävda sig redan innan förslaget om att pojkar och flickor skulle undervisas tillsammans. Flickskolan hade ingen direkt struktur och i mångas ögon inget tydligt mål. Den främsta anledningen berodde på ekonomiska svårigheter.⁴⁶

Flickskolan betalades antingen av lärarinnorna och/eller av föräldrarna. Skolan för pojkar betalades av stats- och kommunbidrag. Senare beslutades av regeringen att ge bidrag till de flickskolor som själva gick in med medel som motsvarade statens bidrag. Dessa medel antogs gå antingen via kommun, alternativt genom privatperson. Detta satte naturligtvis käppar i hjulet för flickskolornas fortsatta existens.⁴⁷

Influenser från såväl USA, Danmark, Norge och Finland, där samskolor redan etablerats, fick högljutt stå som exempel för de argument till att samskola borde införas även i Sverige, i såväl folkskolan, som realskolan, och högre utbildningar. Detta satte igång debatter i tidningar och medier, såväl som i riksdagsförslag, angående skolans reformering. Problemet låg dock i de upplevda olikheter som ansågs skilja det kvinnliga, och det manliga könets natur åt.⁴⁸

Efter andra världskriget tycks samhället och dess politiska värderingar som då stod på dagordningen vara förändrade. Välfärdssamhället skulle byggas på en demokratisk grund, en mer ”lika rättigheter för alla tanke” infann sig. Denna skulle även inbegripa skolvärlden.⁴⁹

Det slutliga avsnittet i undersökningen, 2000-talet, grundas således på vad vi i vår tid har fått ärva, i kampen och synen om/på jämställdhet i skolan baserat på genus. Vid 1940-talet var

⁴⁶ Åstrand, Sigurd & Kollen, Alice, *Två studier av pedagogiska pionjärinsatser*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 157. Föreningen för svensk undervisningshistoria, ISBN – 9 85130 29 X. Stockholm, 1985. Sid. 12-14.

⁴⁷ Sigurd & Kollen (1985). Sid. 12-13.

⁴⁸ Åstrand & Kollen (1985). Sid. 13-16.

⁴⁹ Nordström (1987). Sid. 163-169.

skolsystemet ordnat så att barn efter antingen fyra alternativt sex år, skulle lämna folkskolan och gå in i realskolan, antingen till en fyraårig mer praktisk inriktning med ett främmande språk, alternativt en femårig linje med en mer teoretisk inriktning med minst två främmande språk.⁵⁰ Detta helt beroende på elevens begåvning och mognad, samt hur de familjära ekonomiska förhållandena såg ut. De ekonomiska aspekterna spelade en stor roll då terminsavgifter skulle betalas till realskolan, och i de fall där realskola inte fanns på orten krävdes ekonomi för att inhysa barnet/eleven i närmaste stad.⁵¹ Även här gjordes således differentieringar emellan begåvning, klass, ekonomi och därmed ofrånkomligt även inom kategorin kön.

År 1950 var antalet elever i statens allmänna läroverk, realskolan, 74 140, varav antalet pojkar 55,4 % och flickor 44 %.⁵² På drygt femtio år hade således flickorna fått inträde till nästan hälften av de platser som erbjöds. Att inte procenttalet var 50/50 emellan könen, berodde på att fortfarande fanns 18 213 flickor inskrivna vid kommunala flickskolor år 1950.⁵³ En ökning på 74 % gick att utläsa ifrån övergången från enbart folkskola till real/samskola år 1950 i jämförelse med år 1940. Tage Erlander kallade denna övergång från folkskola till högre utbildningar för ”*föräldrarnas egen skolform*”.⁵⁴ Möjligen för att nu ansåg man att det inte alls längre var enbart skolans uppgift att fostra framtidens medborgare, utan barn och ungdomar formades även av den miljö de växte upp i.

Termerna ”genus” eller ”jämslälldhet” användes inte på 1800-talet eller 1950-talet. Istället avsågs att emellan könen skapa en ”likställdhet” Denna likställdhet krävde framförallt att det för kvinnor skulle införas full ”*delaktighet i det nya moderna samhället*”. I stort avsåg likställdheten, könen emellan, att kvinnor skulle få samma tillträde och känna samma självklara tillhörighet till den offentliga arenan som det manliga könet redan hade. Men genusordningen fanns naturligtvis även i dåtid och har alltid funnits, dock i olika tappningar.⁵⁵

⁵⁰ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, nr.19, 1945-1946*. Volym/nr. 1945-1946. Sid. 323.

⁵¹ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, nr.15, 1945-1946*. Sid. 249 & nr.6, 1945-1946. Volym/nr. 1945-1946. Sid. 100-101.

⁵² Richardson (1983). Sid. 21.

⁵³ Richardson (1983). Sid. 21-23.

⁵⁴ Richardson (1983). Sid. 21.

⁵⁵ Göransson, Anita (red.), *Sekelskiftet och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*. Bokförlaget Prisma, Falun. 2000. Sid. 10-13.

Målet idag för den svenska jämställdheten är i stort detsamma som för etthundra år sedan. Skillnaden är att förutsättningarna då, i förhållande till genusstruktur och könsroller, styrde på ett annorlunda sätt människornas liv.

*[...] Målet för den svenska jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Det innebär bland annat en jämn fördelning av makt och inflytande och lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger.[...]*⁵⁶

I slutet av 1800-talet och mitten av 1900-talet var synen på normer och värderingar inte riktigt desamma som dagens, synen på könen var annorlunda, synen på samhällets ekonomi och sociala scen var annorlunda. Därmed var även dåtidens genusordning annorlunda, eftersom det är delvis ur genus som samhällets olika områden styrs, som exempelvis ekonomiska och sociala aspekter. Detta innebär att genus är föränderligt, men samtidigt ordnande. När kaos uppstår, eller oordning emellan könsrollerna, har genusordningen en chans att förändras.⁵⁷

Som tidigare nämnts talade man förr om ”likställdhet” emellan könen, där syftet var att finna en jämvikt emellan könen roller, på likvärdiga grunder, med samma rättigheter. Därför har variabler som kön, könsordning och könsarbetsindelning en större genomslagkraft i 1800- och 1900-talets källmaterial, men behandlar detta till trots detsamma, nämligen artefakten eller konstruktionen av kön, det vill säga genus.

3. ”Scientia potestas est”⁵⁸

Sent 1800-tal

[...] Det är kvinnans sak att tillämpa principerna, mannens att finna dem. Alla kvinnors betraktelser över ting, som icke direkt beröra deras plikter, skola vara riktade på att studera männen eller på sådana angenäma kunskaper som ligger inom smakens område. Snilleverk

⁵⁶ Myndigheten för skolutveckling, *Hur är det ställt? Tack, ojämt! Erfarenheter av jämställdhetsarbete i grundskolor och gymnasieskolor.* (Calderon, Lena, textbearbetning) AB Danagårds Grafiska, Ödeshög. 2003. Sid. 7.

⁵⁷ Hirdman (2001). Sid. 93-97.

⁵⁸ ”Scientia potestas est”, är latin för ”Kunskap är makt”. Jansson, Tore, *Latin. Kulturen, historien, språket.* Andra upplagan. Scandbook AB, Smedjebacken. 2003. Sid. 256.

*överstiga deras fattningsförmåga; likaså hava de varken tillräcklig noggrannhet eller uppmärksamhet att med framgång idka de exakta vetenskaperna. [...]*⁵⁹

Möjligen var ovanstående citat inte den generella åsikten gällande det kvinnliga könets uppgift i samhället och dess intellekts förmåga att förse sig med kunskap. Dock är likartade tankar hos motståndare till samskoleproportionen vid 1800-talets slut uppenbara i den då pågående debatten. Flickskolornas mål och omfattning hade redan i mitten av 1800-talet uppmärksammats av ledande skolförespråkare, samt Sveriges politiker. Flickor och därmed även kvinnan, ansågs av somliga inneha en helt annan uppgift i livets skola än mannen, därmed skulle flickors utbildning vara av en annan utformning än pojkars.⁶⁰

När så debatten kring flickskolors eventuella sammanslagning med den egentliga skolan kom på tapeten, höjdes starka röster emot. I *Verdandi, tidskriften för ungdomens målsmän och vänner i hem och skola, tredje årgången 1885*, skriver en av de ledande skribenterna, *Uffe*, det vill säga, *Anna Sandström*, att en av de vanligaste orsakerna till motstånd av förslaget till samskola är att flickorna skulle bli så *vilda*. *Uffe* tror dock att denna *vildhet* med åren snarare naturligt skulle komma att kvävas och istället göra flickan till den mogna och sedliga kvinna hon var ämnad till att bli. Om inte denna vildhet fick spelas ut och istället kom att stävjas, skulle psykisk och fysisk sjukdom att infinna sig hos flickorna, menade *Sandström*.⁶¹

En annan anledning till att samskolan vore något förkastligt var att flickorna skulle kunna överanstränga sig, då undervisningen för pojkarna var alldeles för teoretisk för flickornas hjärnor att ta in.⁶² ”*Uffe*” menade dock att det inte huvudsakligen var en fråga om att pojkar och flickor erhöi en enhetligt likartad undervisning, utan snarare att de båda könen integrerades för att lära känna varandra och införskaffa sig liknande fritidsaktiviteter, och intressen.⁶³

Enligt ”*Uffe*” tycks den allmänna opinionen vara att pojkar skulle vinna på att en samskola blev verklighet. Detta för att pojkar då skulle framstå som än mer begåvade, då flickor generellt ansågs vara mindre teoretiskt anpassade i sinnet.

⁵⁹ Nordström (1987). Sid. 23.

⁶⁰ Nordström (1987). Sid. 34.

⁶¹ Sandström, Anna (*Uffe*), Hökerberg, Lars, *Verdandi, Tidskrift för målsmän och vänner i hem och skola. Tredje årgången, tredje och fjärde häftena*. Stockholm, 1885. Sid. 107.

⁶² *Verdandi, tredje och fjärde häftena, 1885*. Sid. 107.

⁶³ *Verdandi, tredje och fjärde häftena, 1885*. Sid. 108.

[...] ”Kvinnans själ bör vara ren som en spegel: om genom samskolan en enda fläck skulle komma på denna renhet, är samskolan obetvingadt att förkasta” [...].⁶⁴

Det är uppenbart att med ett genusperspektiv har dåtidens motståndare till samskolan en övertygelse om att könen är biologiskt olika, både gällande psykiska och fysiskt kroppsliga aspekter, vilka ansågs vara av naturen givna. Med mönsterstruktur avser Hirdman att det i samhället finns förankrat två logiker, där den ene är *dikotomin* emellan män och kvinnor, ett *isärhållandets tabu* där män och kvinnor inte bör blandas. Den andra logiken innebär vidare att:

[...] ”mannen är normen och utgör därmed mallen för det normala och allmängiltiga” [...]⁶⁵

Kvinnan skulle vara sedlig och ren, mannen dess motsats eller snarare allt annat än sedlig och ren, detta var könets natur. Eller var det ett sätt att kontrollera det ”andra könet”

[...] *I skolen vara sedliga så slippa vi. I skolen samla ihop en massa goda gerningar, som kunna komma oss fattiga syndare till godo er skuld är i våra ögon en oskattbar egenskap, ty den gör er ur stånd att bedöma våra förvillelser; om I kunden det, vore I längre oskyldiga*. [...]⁶⁶

Och eftersom mannen var normen och kvinnor och män skulle hållas isär, tycks ovanstående citat stämma väl överens med Hirdmans genussystemsteori. Kvinnan skulle vara sedlig, så att mannen kunde vara det motsatta med full legitimitet.

”Uffe” menade att nu har det kvinnliga könet genomskådat mannens fars, och att det nu uppstått ett avigt förhållande dem emellan. Detta var således en öppen början till kampen om jämställdhet, även om begreppet jämställdhet inte togs i var mans mun, då debatterna tog vid. Istället är termen likställdhet det begrepp som istället bör ses som en förgrund till dagens jämställdhet och ett försök till att införa lika rättigheter för kvinnan som för mannen.

⁶⁴ *Verdandi, tredje och fjärde häftena, 1885. Sid. 108-109.*

⁶⁵ Hirdman (1993). Sid. 149.

⁶⁶ *Verdandi, tredje och fjärde häftena, 1885. Sid. 109-110.*

”Uffe” menade vidare att det via uppfostran givits de båda könen olika roller, vilka de förväntades ikläda sig. Flickan som den rena, oskuldsfulla och praktiska. Pojken som den nyfikna, kunskapsörstiga och teoretiska. Således kan här urskiljas ett sorts genuskontrakt där familjens trygga sfär via samhället, delar ut könsroller och förväntningar. Även om dåtidens forskning möjligen ansåg sig veta att könen var biologiskt olika, och därmed krävde olikartad undervisning, fanns tydliga rollfördelningar könen emellan, vilka samhället, familjen och skolan förväntade sig att dess barn och ungdomar skulle anpassa sig till. Synen på kön var därmed både föränderlig och fast.

Debatten vid denna tid handlade inte endast om vad som ansågs vara könen biologiska natur, utan även om vilka förväntningar man hade på könen i den rådande samhälls- och kulturordningen, det vill säga genusordningen. ”Uffe” menar att detta hade åsamkat en fiendskap könen emellan och att ungdomarna därmed inte visste eller klarade av att samspela varken i skola eller i samhället i stort med varandra. Troligen fanns här dessutom ett maktperspektiv, även om denna uppsats inte explicit undersöker maktaspekten. Detta då många i slutet på 1800-talet byggde sin människosyn på en essentialistisk grund där könen i grunden var olika, och att flickor och pojkar därför inte förväntades ta sig an fel uppgifter i livet, vilket då kunde orsaka att viktiga värden gick förlorade, det vill säga att den manliga normen kunde förändras. Andra tankar kunde gå i John Stuart Mills liberalistiska anda, där könen i grund och botten ansågs vara lika.⁶⁷ Möjligen grundade ”Uffe” sin uppfattning om könen på den senares ideologi, där någon skillnad förutom biologisk utformning inte kunde vara aktuell.⁶⁸

Vidare skulle, enligt Uffe, samskolan vara den verkliga kraften till att stridsyxan begravdes mellan könen. En enhetlig uppfostran skulle även komma att befrämja äktenskapets frid, då pojkar och flickor skulle kunna lära sig att tala varandras språk.⁶⁹ Uppenbarligen finns även hos Uffe en tro om att pojkar och flickor är olika, men till vilken grad, fysiskt eller psykiskt, framgår ej. Flickors renhet skulle komma att göra pojkarna mer milda och lugna om de tilläts att undervisas under ett och samma tak⁷⁰.

⁶⁷ Manns (1987). Sid. 88-92, 109-114.

⁶⁸ Manns (1987). Sid. 88-92, 109-114.

⁶⁹ *Verdandi, tredje och fjärde häftena, 1885*. Sid. 111-113.

⁷⁰ *Verdandi, tredje och fjärde häftena, 1885*. Sid. 111-113.

Osedligheten sågs som ett hot när pojkar och flickor undervisades tillsammans, men om barn och ungdomar fick lära känna varandra skulle detta förmodligen försvinna av sig själv. Dessutom var osedligheten redan då, trots att könen är åtskilda, en förargelse, enligt "Uffe". Därav borde ett försök till samskoleundervisning inte kunna göra saken sämre, allra minst då könen genom isolering förvärrat saken. Genom uppsikt torde osedligheten vara lättare att åtgärda och förebygga.⁷¹

3.1 "Ovinnan lär nog förblifva qvinna"⁷²

Ovanstående titel är hämtad ur en artikel i *Verdandi* vars insändare är okänd. Artikeln gäller överansträngningen av dåtidens flickor i skolan, flickskolan. Insändaren anser att skolans främsta uppgift vad gällde flickors utbildning, var att utbilda dem till allmänbildade och godhjärtade familjekvinnor. Frågan är bara hur allmänbildade? I artikeln, *Om lämpligheten af så kallad samundervisning*, ges en sammanställning av vad som sades under *Stockholms lärarsällskaps* sammanträde, 26 november, 1887.⁷³

Här har man kommit fram till att det vore lämpligt och önskvärt att bedriva samundervisning upp till 11-årsåldern och efter 16-årsåldern, men absolut inte under pubertetsåldern, eller den även kallade övergångsåldern, detta av "sanitära skäl". Det sades att flickor i denna ålder var allt för svaga för att hålla samma inläringstakt som pojkarna, då flickornas fysiska utveckling var allt för betungande. Därför ansågs flickornas skoltid behöva inskränkas till långt färre timmar än pojkarnas. Pojkarna skulle däremot absolut inte undervisas i färre timmar, då detta enbart sågs som nyttigt och nödvändigt för dess fysik och psyke, pubertetsålder eller ej.⁷⁴ Än en gång gjordes åtskillnad emellan könens biologiska fysiologi, där de tu sågs som varandras motsatser.

Fridtjuv Berg lärare och pedagog, menade däremot att det enda skälet mot samskola vore det sanitära. Samtidigt hävdar densamme att det inte alls vore att beröva pojkarna på andlighet, som det hette, i att även inskränka pojkarnas inläringstid under pubertetsåldern, utan att detta borde gälla för båda könen. Dessutom menade Berg att flickorna under denna period av uppväxten istället är före pojkarna gällande mognad och själslighet. Berg åberopar och

⁷¹ *Verdandi*, , tredje och fjärde häftena, 1885. Sid. 112-113.

⁷² *Verdandi*, femte årgången, 1887. Sid. 267

⁷³ *Verdandi*, femte årgången, 1887. Sid. 267.

⁷⁴ *Verdandi*, femte årgången, 1887. Sid. 267.

bestred även en professor Axel Keys hygieniska undersökningar av 1884 års läroverk om bland annat köns kroppsutvecklingar. Berg hävdade att pubertetsåldern snarare är den tid då ungdomar, både pojkar och flickor, är som friskast, vilket gick helt emot Keys forskningsresultat.⁷⁵ Vidare påstod Bergs motståndare i debatten att densamme hade missförstått Keys forskningsresultat, vilket Key ansåg borde ha tolkats i det motsatta till Bergs slutsatser.⁷⁶

3.2 Två kön mer ekonomiskt än ett?

Ytterligare ett skäl till att samskolan borde genomföras var det ekonomiska. Det skulle helt enkelt bli billigare att låta båda könen gå i en och samma skola. Detta allra helst då det tidigare varit på riksdagens dagordning att flickskolan borde betalas av staten. Detta var vad den ”vanliga” skolan där pojkarna lärde var besörjda med, och inte av lärarinnorna och hemmen.⁷⁷ Detta menade A. V. Lundberg i sin insändare i *Verdandi* angående samskolefrågan, vilket insändaren stärker med egna erfarenheter från *Aftonskolan* i Uppsala, där både pojkar och flickor fått ett gemensamt skolhus. Inte heller såg insändaren några osedlighetstecken emellan könen, utan snarare att lärolysten ökat.⁷⁸

Flickskolekommittén hade uppenbarligen gjort ett uttalande i *Verdandi* om att:

[...] *vida öfvervägande delen af landets kvinnliga ungdom utgöres af sjuklingar, detta utan att samskolan hos oss dertill bär skulden[...].*⁷⁹

Detta tyder återigen på att ett av argumenten till att samskolan ej borde genomföras var att flickorna var undermåliga och svaga till karaktär och sinne. Att högre flickskolan skulle komma att bli kommunalskola torde vara ett argument att stödja som motståndare till samskoleförslaget. Om flickskolan blev kommunal och därmed bekostad med ekonomiskt stöd ifrån staten, skulle troligen de hygieniska problem flickskolan antogs dras med via den undermåliga och knappa ekonomi den tyckes ha, försvinna. Därmed skulle inga större

⁷⁵ *Verdandi*, fjortonde årgången, 1896. (Här står utförligare om Axel Keys hygieniska forskning av läroverken). Sid. 54-55.

⁷⁶ *Verdandi*, femte årgången, 1887. Sid. 267-268.

⁷⁷ *Verdandi*, sjunde årgången, 1889. Sid. 275.

⁷⁸ *Verdandi*, sjunde årgången, 1889. Sid. 105-107.

⁷⁹ *Verdandi*, åttonde årgången, 1890. Sid. 48.

argument kunna komma i vägen för att hävda att samskolan skulle vara ett bättre alternativ för Sveriges kvinnliga elever/studenterna.

Ett argument till att den högre flickskolan inte borde bli kommunal kan dock ha varit att vid en sådan omformning, skulle troligen en kommitté bestående av enbart män tillsättas och de nuvarande kvinnliga lärarinnorna skulle komma att få långt mindre inflytande över mål, medel och pedagogiskt praktiserande.⁸⁰ Följande citat får styrka detta dilemma:

[...] *Den obundenhet i flickskolornas organisation, som är en stor fara, om de råka i omilda händer, är därför af den största betydelse icke blott för dem själfva, utan äfven för undervisningens utveckling i hela vårt land [...].*⁸¹

Det argumenterades i 1887 års riksdag om att flickskolan borde flyttas in i det allmänna läroverket, vilket då skulle ske utan att någon ändring skulle vidtagas i läroverkets läroplan. Detta ansågs av flickskolekommittén som både ”*farligt och obetänksamt*”.⁸² Farligt skulle det vara, som tidigare nämnts, för flickorna att behöva anstränga sig så som pojkar under längre och mer krävande skoldagar. Detta både psykiskt och fysiskt vilket redan gjorts klart via Axel Keys forskning, för övrigt på uppdrag av 1882 års läroverkskommitté inom både det allmänna läroverket, samt flickskolan. Flickorna ansågs i och med detta redan innan sammanslagningen av könen, svaga både till psyke och till intellekt.⁸³

[...] ”*Det ska böjas i tid det som krokigt ska bli*”. [...]⁸⁴

Hirdman ser den socialisations- och integrationsmodell, och den övergripande ideologi som i samhället råder, som genuskontraktets reproduktionsprocess. Det vill säga att genuskontraktet ärvs från generation till generation, men är inte statiska och oföränderliga. Detta innebär att någon form av förändringsprocess i hur synen på könen roller skulle anammas, var i gungning i slutet av 1800-talet.⁸⁵

⁸⁰ *Verdandi, sjätte häftet, 1896. Sid. 273-277.*

⁸¹ *Verdandi, sjätte häftet, 1896. Sid. 273-277.*

⁸² Åstrand & Kollen (1985). Sid. 13-14.

⁸³ *Verdandi, sjätte häftet, 1896. Sid. 273-277.*

⁸⁴ Hirdman (1993). Sid. 152.

⁸⁵ Hirdman (1993). Sid. 152.

Sammanfattningsvis kan således utläsas ett antal argument till varför inte skolreformen angående samskolan under 1800-talets slut gick igenom, samt de argument som lades fram för en enhetlig samskola. Flickorna skulle bli alldeles förvildade om de undervisades tillsammans med pojkarna. Flickornas könsroller skulle därmed kunna rubbas och utvecklas till något som samhället inte såg som norm.

Teoretisk utbildning var något som skulle kunna komma att överanstränga de mer praktiskt lagda flickornas hjärnor. Även här tycks en rädsla över att flickorna skulle kliva ur sina tillskrivna könsroller, samt omsorgsfullt stöpta mallar. Mot detta sattes argument som att flickor och pojkar under ett samma och skoltak, istället kunde lära känna varandra och införskaffa liknande intressen.

Pojkar skulle, ansåg somliga, även om samskoleförslaget gick igenom, komma att överglänsa flickor i de teoretiska ämnena, vilket kunde skada de ”mindre begåvade” flickorna. Ännu ett argument till att samskolan vore att föredra var att då skulle den ”gamla stridsyxan” mellan könen kunna begravas. Detta genom att en enhetlig uppfostran även skulle komma att gynna äktenskapliga förhållanden i det framtida. Könen skulle helt enkelt börja tala varandras språk. Eftersom flickor sågs som lugna och milda skulle detta kunna visa sig även göra pojkarna lugnare och mildare. Osedligheten sågs som ett hot om könen undervisades tillsammans, men detta motas med att det redan då fanns osedlighet att bekämpa hos ungdomen, så det tycktes inte kunna bli sämre i och med en samskola.

När flickorna kom in i puberteten ansågs det av vissa professorer att flickorna var alltför svaga för att hålla samma inlärningstakt som pojkarna, eftersom flickornas fysiska utveckling var allt för betungande. Därför borde flickorna undervisas i färre skoltimmar än pojkarna, för vilka det tvärtom bara var nyttigt och nödvändigt med fler skoltimmar. Argumenten mot detta löd att flickor var före pojkar gällande mognad och andlighet och att både flickor och pojkar under pubertetstiden då var som friskast. Därmed borde inte några undervisningstimmar inskränkas hos endera könen överhuvudtaget.

Det skulle även bli billigare för staten att låta flickor och pojkar lära i en och samma skola. Detta då färre stats- och kommunbidrag skulle behöva utbetalas. Detta mötte argument ifrån flickskolan, vilken förmodligen var rädd för att den husmoderliga utbildningen eventuellt

skulle försvinna. En föräldraopinion väcktes där många ansåg att flickskolan var den enda riktiga för sina döttrar.

3.3 Den nya demokratiska skolan

1900-talets mitt

Sigurd Åstrand citerar i *Två pedagogiska pionjärinsatser*, K E Palmgren, som i *Verdandi* skrev att om sin erfarenhet av samskolor i Amerika:

*[...] man får inte behandla den ena lärjungen som en pojke och den andra som en flicka: alla skall behandlas som barn. [...]*⁸⁶

Palmgrenska skolan var en av de första samskolorna i Sverige vid 1800-talets slut (1887) och grundades av samme K E Palmgren, som ovan⁸⁷

Varför dröjde det då så lång tid för samskolan att helt och fullt accepteras i Sverige, trots att det i andra länder visat sig vara en ypperlig framgång? Tiden mellan dessa två nedslag innehåller både första och andra världskriget, vilket inte minst för kvinnorna innebar förändring. Vi vet att många kvinnor blev tvungna, alternativt erbjöds att arbeta då arbetskraften inte var tillräcklig. Vi vet även att kvinnan fick rösträtt och andra äktenskapliga och ekonomiska rättigheter infördes. Naturligtvis förändrades både samhälle och människosyn under dessa femtio år. Välfärdssamhället vilande på en demokratisk grund, var vad majoriteten strävade efter.⁸⁸

Socialdemokraterna övertog makten efter den då sittande och styrande samlingsregeringen och det blåste i skolvärlden vindar som baserades på pedagogiska tankar, snarare än biologiska. Styrelsen för Sveriges Folkskolläraryrkeförbund förordade en skolform vilken byggde på en 6-årig odifferentierad folkskola och därpå en 3-årig realskola.⁸⁹ Det socialdemokratiska

⁸⁶ Åstrand & Kollen (1985). Sid.19.

⁸⁷ Åstrand & Kollen (1985). Sid. 19-20.

⁸⁸ Nordström (1987). Sid. 196-197.

⁸⁹ Läraoverksläraarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr. 5, 1945-1946. Volym/nr. 1945-1946. Sid. 91

regeringspartiets skolprogram stämde väl överens med vad folkskolläraryrket hade som förslag om hur den ”nya demokratiska skolan” borde se ut.⁹⁰

Hirdman menar att:

[...] Det är inte bara det politiska systemet som tränger in i och omvandlar genussystemet, det är också genussystemet som tränger in i och omvandlar det politiska systemet [...].⁹¹

Detta innebär att det inte enbart är kvinnan som skall ses som ”objekt” utan hela samhället och dess tids kontext är objekt och subjekt, samt medhjälpare till att bygga upp sin tids genuskontrakt.

Ellen Key gick ytterligare ett steg i debatten och hävdade att en samskola skulle inte bara förena de två könen utan även sammanföra barn ifrån alla samhällsklasser, vilket på 1950-talet tycks ha varit mer i fokus gällande skolfrågorna, än könsskillnader. En jämlikhet oberoende klass och kön var Keys vision.⁹²

För att gå vidare på Hirdmans linje där genuskontrakten finns osynliga inom alla områden i samhället, är klassperspektivet ytterligare ett sätt att betrakta genusordningen med. Detta i och med att även klassbenämningen är ett sätt att hålla isär och ordna könen, och därmed människor. I klassbegreppet återfinns alltid ofrånkomligen ett könsmonster, där könstillhörigheten är den innersta kärnan som definierar tillhörighet. [...] ”*Isärhållandet återföder isärhållning*”. [...]”⁹³

Key åberopade ett försök till ett brytande av dåtidens ideologi inom kön och klass, åtminstone på skolans arena, men frågan är om detta överhuvudtaget var möjligt, om inte denna förändring skedde inom alla områden, inom alla lager och i alla hörn av samhällets kulturella arv och föreställningar?

⁹⁰ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr. 18, 1945-1946. Volym/nr. 1945-1946. Sid. 298.

⁹¹ Hirdman (1993). Sid. 156.

⁹² Åstrand & Kollen (1985). Sid. 20-24.

⁹³ Hirdman (1993). Sid. 157.

Kan hända är Keys vision för oss något av en självklarhet. Men är det verkligen en självklarhet i praktiken även i dagens skola med samhällets privat- och friskolor vilka faktiskt ibland bygger på klass och status? Vidare menar man i *Tidning för Sveriges läroverk* att om föräldrar fick möjligheten att välja den utbildning de ansåg passa dess barn bäst, praktisk eller teoretisk linje, skulle eleverna få möjligheten att ta studenten utan att skolas ut på grund av som det lät, ”*klent begåvade barn*”, och öppna upp ”*ståndscirkulationen*”.⁹⁴

Detta borde ge en anvisning om att fokus nu hade flyttats ifrån flickor och pojkars olika fysiska och psykiska könsroller till en mer pedagogisk syn vad gällde elever i allmänhet, men ur en klass och samhällsvinkel. Förr kunde till exempel ett ”mansarbete” inte göras av kvinnor, då skulle det inte vara ett ”manligt yrke”. Idag börjar motsatsförhållandet och gränserna mellan könsrollerna lite smått rubbas. Exempel på detta är att köket numera huseras av långt fler kockar av manligt kön än förr, eller att en manlig sjuksköterska inte alls är något ovanligt eller märkligt.

Skolan, samhället och föräldrarna formade alltså eleverna, medborgarna, barnen/ungdomarna genom den miljö de utsattes för, de föddes inte längre in i de könsroller man tidigare trodde var oundvikliga genom biologin, enligt många av dåtidens psykologiskt lärda. Därmed kan det tyckas för oss i nutid, att nu hade forskningen kommit ett steg närmare vår tids uppfattning om kön, vilket även på sikt förändrade den ideologi man tidigare hade om könsens natur. Detta skulle även med tiden komma att ändra samhällets strukturella uppfattning om könsens olika roller, just för att genusordningen höll på att krackelera.

3.4 Ungdomens tid

Tidigare ansågs det enbart vara flickorna som var i behov av, på grund av deras natur, att undervisas ett kortare antal timmar om dagen, vilket inte pojkarna med dess fysiska, och psykiska styrka behövde innefattas av. En natur vilken flickorna tillskrevs för att definieras i motsatsförhållande till pojkars natur, och ett bibehållande av den manliga normen.⁹⁵ Nu var det annat ljud i skällan, det heter nämligen ungdomen, vilken tycks vara ökoad i skoldebatten.

⁹⁴ Läroverkslärarnas riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*. Volym/nr: 1941-1942. Beteckning: Sv. Saml. Undervisn. Tidskr. Kungliga Biblioteket. Sid. 8.

⁹⁵ Hirdman (1993). Sid. 157.

Ungdomen borde, enligt lektor Ruth Wikander, som för fram docenten Urban Hjärnes utredning, ”Hygieniska förutsättningar för skolarbetet Statens offentl. Utredn. 1943”, vistas i skolan i färre timmar än vad då var fallet, detta ända upp i gymnasieåldern. Till och med den tid som skall tillbringas med läsläsning i hemmet står rekommenderad, maximalt nio timmar är en elev mellan 13 till 19 års ålders rekommenderade studietid, oavsett kön.⁹⁶ Angående tidigare påtalad översträngning vad gällde flickor heter det nu istället:

*[...] Att ambitiösa flickor verkligen arbeta på tok för mycket skall ingalunda bestridas. Men flertalet pojkar ha en utmärkt säkerhetsspärr i den heliga lättja, som förbjuder dem några överansträngningar. Många gånger har vi ett livligt intryck av att de på ett utomordentligt sätt vårda sig om sina fritidsintressen, medan skolan och dess uppgifter komma i andra hand. Talet om överansträngning emanerar vanligen från sådana elever, som sakna intellektuella förutsättningar om skolarbete. En normalt begåvad elev med normalt fodrande lärare och en förständig vård i hemmet blir ytterst sällan överansträngd. [...]*⁹⁷

Ambitiösa flickor arbeta för mycket, många pojke har en säkerhetsspärr och vad återstår då? Jo, oambitiösa flickor från studieovana hem, många gånger med icke högre utbildade föräldrar, arbetarklasselever. Debatten tycks återigen ha gått från enbart en könsfråga till även en klassinkluderande fråga.

Detta tyder på att flickor på det generella planet, som underordnade pojkar intellektuellt sett är mindre uppmärksammat som fenomen i 1940-1950-talets debatter, åtminstone i skolans tidningsvärld. Att flickor skulle ha anlag för att lättare bli överansträngda än pojkar, tycks även det vara inaktuellt, dock har pojkar en egenskap av en ”spärr” så att de aldrig kan bli överansträngda, således en biologisk skillnad mellan könen, återigen. Elevens begåvning är möjligen kopplad till biologin, men även skolan, lärare, hemmet, föräldrar och samhället ses nu ligga till grund för elevens/barnets/ungdomens utveckling. Därmed finns större tro på att könsrollerna skapas genom miljöns påverkan, inte enbart via födseln och biologiska könstillhörigheter, vilket i förlängningen innebär att kön är både föränderligt och stabilt.

⁹⁶ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, 1943, nr.5. Volym/nr. 1943. Sid. 81-82.

⁹⁷ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, 1943-1944, nr.5. Volym/nr. 1943-1944. Sid. 82.

Makarna Alva och Gunnar Myrdal omskrivs efter de utgivit en bok om bland annat skolförhållandena i Amerika med titeln, *Kontakt med Amerika*. Här kritiseras den svenska skolundervisningen som stillasittande, tyst och katederstyrd utan elevinflytande. Detta ses av Myrdals som något som bidrar till att skapa och forma framtidens medborgare till aktörsbefriade offer. I Amerika är pedagogiken mer aktiv och demokratisk, vilket bidrar till att uppfattningen om hur könsroller skapas stärks.

[...] >> *kunnat klarlägga att just de sammansatta personlighets- och karaktärsdrag, som röjs i människornas sociala beteende, i särskilt hög grad är påverkbara av miljöinflytanden* >>.
[...]⁹⁸

Detta till trots skriver Marie Nordström i *Pojkskola, flickskola, samskola* att ett problem som tillstod enligt dåtidens psykologer angående samskolans framtid, var att flickor och pojkar ansågs utvecklas i olika takt. Flickorna utvecklades med ett års försprång och ansågs bli mer inåtvända i förpuberteten, och att detta skulle medföra alltför stora påfrestningar för flickorna i den tilltänkta samskolan. Undervisningsmetodiska svårigheter sågs även som ett argument och skäl till den fortsatta sarskolan.⁹⁹ Pojkar ansågs vara mer teoretiska, kritiskt tänkande och tekniskt lagda och flickor mer humanistiska. Och då är vi återigen tillbaka vid om genus görs eller om könens roller är medfödda? Nu ansåg man att pojkar och flickor själva vid pubertetsåldern utvecklade dessa tendenser angående ämnesinriktning och anlag. Vid 1800-talets slut kom de med födseln.

Ytterligare ett argument som kan framstå som långsökt, var att flickor och pojkar vid 13-årsåldern började utveckla långt mer skilda intressen.¹⁰⁰ Detta uppmärksammas framförallt då det gällde Sveriges framtida medborgare vilka sågs som allt mer degenererande gällande folkvett, hyfs, ansvarskänsla och god uppfostran. Detta i såväl skola, som i hemmet. Trots att flera psykologiskt kunniga ansåg att ovanstående skulle duka upp för problem i en ny skola, menade rektor Gunnar Hirdman, att pedagogiken då måste omvandlas och anpassas efter dess elever, inte anpassa eleverna efter skolans dåtida pedagogik och utformning.¹⁰¹

⁹⁸ Läröverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, 1941-1942, nr.10*. Volym/nr. 1941-1942. Sid. 159.

⁹⁹ Nordström (1987). Sid. 156-157.

¹⁰⁰ Nordström (1987). Sid. 157.

¹⁰¹ Läröverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, 19, 1941-1942*. Volym/nr. 1941-1942. Sid. 290.

3.5 En undervisning för alla

[...] En undervisning, som passar var och en bör vara undervisningsväsendets mål.[...] ¹⁰²

Gunnar Hirdmans uttalande påminner om vår tids läroplan, där eleverna ska undervisas på dess egna premisser och individuella behov. Man ville skapa en demokratisk skola, men frågan är vad demokrati i mitten av 1900-talet egentligen innebar för skolutvecklingen? Menar man att genom samskola skapar man en demokratisk skola eller menar man att genom att implementera en demokratisk anda i dåtidens ungdomar genom skola, och hem skapar man ett demokratiskt Sverige oavsett om pojkar, och flickor undervisas med samma mål och villkor?

Tidigare var den teoretiska skolan enbart inriktad på och till för pojkar. Nu tycks det var ett stort behov av praktiska linjer för de så kallade, mindre begåvade och mer praktiskt sinnade eleverna, oavsett kön och klass. I och med detta hade möjligen en insikt om att människan har olika behov och begåvningar inom alla områden infunnit sig. Alternativt var åsikten att i det nya demokratiska samhället skulle ingen förtäppas.

[...] En av de mest maktpåliggande uppgifterna just nu är en bättre avvägning mellan praktisk och teoretisk utbildning. Den praktiska sidan av vårt skolväsen kan icke anses ha hunnit fatt den teoretiska. En förskjutning från teoretisk till praktisk utbildning motsvarar såväl samhällets behov som den svenska ungdomens anlag. [...] Realskolan måste utformas så, att den åt all ungdom, icke blott landsbygdens, ge en uppfostran till praktisk verksamhet av skilda slag. [...] ¹⁰³

Ovan citat svarar för att samhällets behov hade förändrats, fler praktiska arbetsområden än inom det husliga krävde fler anställda på arbetsmarknaden. Den teoretiska utbildningen var inte längre tillräcklig till att förmå Sverige att blomstra ekonomiskt. Mer praktiska utbildningar behövde därför ta ett större kliv in på marknaden. Detta förändrade även skolans utbildningsområden, då praktisk utbildning nu skulle komma att konkurrera med den mer teoretiska utbildningen.

¹⁰² Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, 19, 1941-1942. (Rektor Gunnar Hirdman).* Volym/nr. 1941-1942. Sid. 290.

¹⁰³ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, nr 24, 1941-42. Volym/nr. 1941-1942. Sid. 381.*

Naturligtvis finns år 1950 fortfarande motståndare och kritiker till samskolefrågan, men allt fler har tagit inflytande av studier och forskning som gjorts ibland annat våra nordiska grannländer och framförallt i Amerika. Den stora faran var nu ungdomens lättja, slöseri och dåliga uppfostran, vilka inte talas om i köns kategorier. Detta kan naturligtvis också ha varit många föräldrars ståndpunkt, även om de själva möjligen hellre ville lägga större delar av skulden på skolans uppfostringsuppdrag.¹⁰⁴

En parlamentarisk utredning tillsätts 1945 gällande 1946 års skolkommision. Där fastslog skolkommisionen att samskoleundervisningen blivit allt vanligare och förordade mer eller mindre att samundervisningen skulle vara den rådande inom svensk undervisning, och särundervisningen därmed skulle höra till det förgångna. Detta skulle i princip innebära ett slut för flickskolans existens, gällande det obligatoriska skolväsendet.¹⁰⁵ Enligt Nordström ville dock många föräldrar bibehålla flickskolan som alternativ skolform till samskolan, vilket genom *Målsmännens riksförbund* (1945), lät sig höras. Detta kan ha påverkat den tid det tog att slutligen genomföra en enhetlig samskola.¹⁰⁶ Anledningen till att många flickors föräldrars oro angående den fortsatta flickskolans framtid, var att det var den enda skolorganisation som:

*[...] var avpassad för den stora skara flickor, vars intressen främst inriktade sig mot yrken, där barn- och ungdomspsykologi, hemkunskap och textilslöjd ingick. Förvärvandet av kunskaper inom dessa områden var viktigt för [...] moderns och husmoderns yrke, vilka båda äro av utomordentlig vikt för vårt land och våra barn..[...]*¹⁰⁷

Mot husmodersidealet och det mer traditionella flickskoleidealet, gick de redan etablerade samskolor i Stockholm som exempelvis Djursholms- och Whitlockska samskolan. De funderade över varför vissa kategorier flickor borde ha en annan utbildning, d.v.s. en skolform med husmodersidealet som grund. I klarspråk menade man att:

*[...] Flickorna kunde i så fall få en oriktig uppfattning om sig själva, det motsatta könet och sina uppgifter i samhället.[...]*¹⁰⁸

¹⁰⁴ Nordström (1987). Sid. 156-159.

¹⁰⁵ Nordström (1987). Sid. 155-159.

¹⁰⁶ Nordström (1987). Sid. 159.

¹⁰⁷ Nordström (1987). Sid.161-162.

¹⁰⁸ Nordström (1987). Sid. 161.

Både ovanstående och följande citat visar att genusordningen och dess tillskrivna könsroller höll på att krackelera. Nya insikter och ideologier fördes fram där konservativa tankar så småningom hamnade i periferin. Den nya kvinnan”givas plats.

*[...] De sakk. framhålla särsk., att kvinnan i det moderna samhällslivet måste vara beredd att göra sin arbetsinsats på två områden, inom yrkeslivet och inom hemmet. Hon kan icke längre räkna med att i barndomshemmet erhålla den grundläggande träningen för hemmets värv. Flickorna böra jämväl få samma medborgerl. Fostran och samma möjligh. Till yrkesutbildn. som gossarna. Det har inte varit möjligt att inom nuvarande skolorganisation på ett tillfredsst. Sätt lösa de problem, som därigenom uppstått. [...]*¹⁰⁹

Ovan citat tyder på att både genuskontraktet och dåtidens ideologiska tankegångar höll på att förändras. Kvinnan måste även hon följa med i denna förändring, och förstå att hemmets ljuva vrå inte längre kunde förbli den plats där hon var produktiv. Ideal, normer och värderingar gav prov på det föränderliga inom både ideologi och genuskontrakt. Vidare menade man att de sociala strukturerna nu gjorde att skolverksamheten var i så pass stort behov av en omorganisation och reformering att en enhetsskola samt samskola, inte längre gick att blunda för. Detta innefattade både skolans pedagogiska utformning och sammansättning.

3.6 Flickskolan hänger löst

Många såg med sorg på flickskolefrågans fortsatta framtid. Möjligen var de som ville bibehålla flickskolans husmoderliga sida allt för konservativa till sinnet att tillåta en samhällsförändring av detta slag.¹¹⁰ Varför flickskolans eventuella avveckling ansågs så förargligt framgår inte fullt ut, förutom att det finns de flickor som inte önskade en studentexamen. Skillnaden emellan hur utbildningsmöjligheterna många gånger såg ut för flickor femtio år tidigare, var att nu kunde flickorna själva välja att gå en husmoderlig utbildning, utan att endast anses avpassade för en sådan.¹¹¹

¹⁰⁹ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, 1945-1946, nr.3.* (Referat gjort av TfSL ifrån: *Skolöverstyrelsens slutjusterade utlåtande över 1940-års skolutrednings tre första betänkanden*). Volym/nr. 1945-1946. Sid. 46.

¹¹⁰ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, nr.22, 1947-1948.* (Debattinlägg av f.d. generaldirektör Otto Holmdahl). Volym/nr. 1947-1948. Sid. 303.

¹¹¹ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk, nr.22, 1947-1948.* Volym/nr. 1947-1948. Sid. 303-304.

Wilhelm Sjöstrand, professor i pedagogik och pedagogisk psykologi ansåg och höll med den amerikanska antropologen Margaret Meads forskningsresultat, om att kvinnliga och manliga egenskaper och drag var: [...] ”lika löst bundna till könet som kläderna” [...].¹¹² Därmed avfärdade Sjöstrand Skolkommissionen, med John Elmgren i spetsens teorier om att biologi och arv skulle vara de främsta faktorerna i skillnaderna mellan könen. Sjöstrand propagerade för att miljö spelade en långt större roll i könsrollernas skapande än vad somliga av dåtidens forskare, pedagoger, psykologikunniga, m.fl. då var villiga att erkänna.¹¹³

Men hur gick det då med enhetsskolan och samskoledebatten? Många argument för och emot lades vid mitten av 1900-talet fram, både för och emot, men när och varför gick förslaget slutligen igenom? Samundervisningen genomfördes som synes genom en stor, kanske rent ut sagt trögutvecklad process och något som hela samhället blev involverad i, på det ena eller det andra sättet. Troligen var inte Sverige redo vid 1800-talets slut att acceptera de ingrodda och fast lagda könsrollerna som även till viss mån rådde i 1950-talets Sverige. Men detta till trots tycks den stora orsaken på 1950-talet och framåt vara en oro över:

*[...] hur lärostoffet skulle utformas för att passa bägge könen och hur själva undervisningsarbetet skulle läggas upp. [...]*¹¹⁴

Efter att 1946 års skolkommission utfört en officiell utredning angående flickornas eventuella överansträngning vid införandet av sam- och enhetsskola, ansågs det att efter undervisningsmodifikationer och förbättringar, samt att ett nytt koncept för lärarutbildningen konstruerats, skulle denna farhåga försvinna av sig själv. Efter denna utredning användes inte överansträngningsargumentet mer i debatten, argumentet hade således spelat ut sin roll emot tidens nya anda och insikter. Genuskontraktet hade förändrats över tid.¹¹⁵

Hirdman skriver att för att ”isärhållandets tabu” skall kunna brytas måste kvinnor bli berättigade att göra det män gör och får. Samtidigt menar densamme att detta allt som oftast

¹¹² Nordström (1987). Sid. 162-163.

¹¹³ Nordström (1987). Sid. 162-163.

¹¹⁴ Nordström (1987). Sid. 203.

¹¹⁵ Nordström (1987). Sid. 202-203.

innebär att kvinnan få tillåtelse att göra det män gör, långt där efter, vilket i praktiken innebär att kvinna och man som jämlik norm återigen är obefintlig.¹¹⁶

3.7 Samskolan sitter säkert

Först på 1970-talet genomfördes en i praktiken fullkomlig skolreform gällande sam- och enhetsskolan till det vi idag ser som rådande, med vissa modifikationer. Processen hade varit lång och många gånger vänt förväntan till skepticism. 1948 kunde det låta så här i *Tidning för Sveriges läroverk*:

[...] ”Intet är som väntans tider” heter det i Karlfeldts berömda dikt. Det kan dock bli för mycket även av den varan. Sveriges skolfolk och pedagogiskt intresserade ha vid det här laget fått öva sig i konsten ”att vänta vackert”. [...] ¹¹⁷

Trots detta ledde denna väntan på skolreformen till att det på 1960-talet gick att återfinna ett jämlikt antal kvinnliga och manliga studenter inskrivna vid real och latinlinjerna.¹¹⁸ En enhetsskola med flickor och pojkar i samma klass ses idag som en självklarhet från årskurs ett till nio, samt gymnasium med både teoretiska samt praktiska inriktningar. En skola där både pojkar och flickor är representerade inom båda områdena och anses många gånger ha lika stora arbetsbördor av skolarbetet i och utanför skolbänken. Hur de i procent är fördelade i nutid gällande de praktiska och teoretiska linjerna i gymnasiet är en annan fråga, och ligger utanför detta arbetes ramar. Åter tillbaka till dåtidens skolprocess.

Skolkommisionens betänkande överlämnades till ecklesiastikministern 18 juni, 1948, med ett omfång på cirka 500 sidor angående den framtida enhetsskolan. En del av dessa tankar publicerades i *Tidning för Sveriges läroverk*. Mycket av det som står känns igen i vår tids läroplan där:

[...] *Aktningen för lärjungens personlighet måste vara hörnstenen i all demokratisk fostran. Härur framspringer kravet på en utbyggd mental omvårdnad om eleverna. Läraren måste ha*

¹¹⁶ Hirdman (1993). Sid. 158-160.

¹¹⁷ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr.5. 1947-1948. Volym/nr. 1947-1948. Sid. 60.

¹¹⁸ Nordström (1987). Sid. 194-203.

*ingående kunskap om lärjungarnas kroppsliga och själsliga förutsättningar, om deras individuella utvecklingsgång, om aktivitetshämmande och aktivitetsbefrämjande företeelser i deras psyke och livsföring, om deras föräldrar, hem och miljö i övrigt. [...]*¹¹⁹

Vidare föreslog Skolkommissionen att en enhetsskola borde införas med en nioårig obligatorisk skolplikt, vilket innebar att folkskolan och realskolan slås samman till en enhetlig ”ny demokratisk skola”.¹²⁰

Den då nya skolpropositionen utkom den 14 februari år 1950.¹²¹ I ett utdrag av departementschefens yttranden fastslår denne att en enhetsskola med en nioårig obligatorisk skolplikt måste bli de facto. Dock bör inte, som det av motståndare till enhetsskolan befarats, utbildningen utformas alltför teoretisk utan även praktisk, så att den kunde tillgodose alla enskilda elevers krav och behov i en och samma klass upp till och med årskurs åtta. Detta inte minst via olika tillvalsmöjligheter.¹²² Vidare påtalas om när skolreformen fullt ut tros vara avslutad och detta ses först vara fullbordat i början på 1970-talet, vilket även besannades.¹²³

På 1950-talet tycks tillskrivandet av det kvinnliga könet som ”mindre teoretiskt begåvad och ett ämne för psykisk överansträngning”, vilka då var mer eller mindre svunna kategoriseringar i samskoledebatten. Det blev en enhetsskola där pojkar och flickor gick i samma klass, sida vid sida. Istället lades större vikt vid hur den pedagogiska och ämnesmässiga strukturen skulle se ut när den var ämnad att anpassas och omformuleras till den ”nya demokratiska skolan”, med såväl pojkar som flickor inskrivna. Könsrollerna modifieras och stöps om från tid till tid och kontext till kontext, men förs likväl på ett eller annat sätt vidare från generation till generation.

Sammanfattningsvis såg det i *Tidning för Sveriges läroverk* ut som att kön inte direkt längre var i första rummet. Nu tycks det snarare handla om ungdomen, vilken benämns mer eller

¹¹⁹ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr.13, 1947-1948. Volym/nr. 1947-1948. Sid. 161.

¹²⁰ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr.13, 1947-1948. Volym/nr. 1947-1948. Sid. 161.

¹²¹ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr.4, 1949-1950. Volym/nr. 1949-1950. Sid. 53.

¹²² Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr.4, 1949-50. Volym/nr. 1949-1950. Sid. 58-65.

¹²³ Läroverkslärarnas Riksförbund, *Tidning för Sveriges läroverk*, nr.5, 1949-1950. Volym/nr. 1949-1950. Sid. 72.

mindre ”könlös”. Samskolan skulle förena barn och ungdomar ifrån alla samhällsklasser, inte bara könen. Föräldrar har också de fått en röst hörd, då det uppmanas till att de själva är de bästa att bestämma vilken utbildning som passar deras barn bäst, praktisk som teoretisk.

Ungdomarna borde alla oavsett kön vistas kortare tid i skolan ända upp i gymnasieåldern. Flickornas tidigare påstådda överansträngningsbenägenhet, verkar nu som bortblåst. Men en del flickor anses vara överambitiösa, medan pojkar har en överansträngningsspärr. Istället drabbade överansträngningen de som kom ifrån studieovana hem, vilket gjorde att överansträngningsaspekten nu kunde tolkas som en klassfråga. 1940-1950-talet var den tid då Sveriges framtida demokratiska medborgare skulle danas. Därför oroade en allt mer degenererande livsstil hos ungdomen med för lite folkvett och hyfs. Psykologiskt kunniga menade däremot att med en samskola skulle dessa problem försvinna av sig självt med tiden.

Fortfarande var många rädda för flickskolans framtid där argument som att flickor skulle kunna få en oriktig uppfattning om sig själva, således sin tillskrivna könsroll, om de tvangs gå i en samskola utan ”ordentlig” undervisning i det husmoderliga ämnet. Emot detta läggs argument om att flickorna borde få samma möjligheter som pojkarna att yrkesutbilda sig.

Det allra största argumentet emot samskolan var hur den pedagogiska utformningen skulle förverkligas till att passa både pojkar och flickor. Röster om att undervisningsarbetet inte kunde omformas till att passa och tillfredsställa båda könen gjorde sig hörda. Men detta mynnade ut i visionen om den ”nya demokratiska skolan” där undervisningen skulle passa var och en, och skolan var till för eleverna, inte eleverna till för skolan. Samskolan var på starkt intåg. Dåtidens genuskontrakt luckrades upp

4. Lära isär om varandra eller lära ihop med varandra?

Studiens resultat kopplat till 2000-talets forskning om genus och jämställdhet i dagens skola

*[...] Vår egen uppväxt och fostran har format oss och får oss omedvetet att beröva flickor och pojkar möjligheten att utveckla alla sina kompetenser och roller. [...]*¹²⁴

Hirdman menar att eftersom genus är föränderligt och följer den struktur och den rådande ideologi samhället har, kan vi förändra den norm och den tankeverksamhet vi medvetet eller

¹²⁴ Wahlström (2003). Sid. 83.

omedvetet är med om att skapa.¹²⁵ Detta innebär, som ovan citat syftar till, att vi genom vår egen uppväxt måste reflektera över vad och hur vi förmedlar vår egen fostrans betydelse till våra elever i skolan. Då som nu är skolan, om än lite mindre fokus på just uppfostran, ett forum där elever formas via våra normer och värderingar som sipprar ut ifrån vårt varande och vetande, medvetet eller omedvetet.

Enligt Inga Wernersson, professor i pedagogik och didaktik vid Göteborgs Universitet, var pedagogik och psykologi ett gemensamt ämne fram till sent 1950-tal. Numera ses inte ”könskillnader i begåvning” som något lika relevant inom genusforskningen, då detta inte längre anses vara förknippat till könets natur.¹²⁶ Tidigare var syftet för forskningen inom könskillnader delvis att legitimera en överstående intellektuell ställning hos mannen gentemot kvinnan av biologiska skäl. I dagsläget är den vanligaste åsikten att skillnaderna mellan könen är minimala.¹²⁷ Från att det på 1980-talet propagerades för en könsblind pedagogik, där alla elever sågs som lika eller lika olika oavsett kön, kan vi nu se tendenser av att synen på särundervisning har förändrats.¹²⁸

*[...] Från att ha varit sinnebild för en förlegad ordning, kom särundervisning av vissa att betraktas som ett radikalt feministiskt, jämställdhetskapande verktyg. Samundervisning beskrevs som problematisk därför att ”manliga normer”, både innehållsligt och formmässigt, bestämmer vad som sker i könsblandade klassrum. [...]*¹²⁹

Argumenten i feministisk anda kopplades till den kunskapsutveckling som flickor skulle dra fördel av. Flickor skulle kunna få arbeta i lugn och ro, utan mindre lugna pojkar. Detta betonades allra mest när det handlade om teknik- och naturkunskapliga ämnen, vilka sågs som traditionellt ”manliga” ämnesområden. Motiveringarna för särundervisning har i detta sammanhang, samt ämnesområde, setts ur en vinkel av flickors tillkortakommanden, hellre än hur pojkar betett sig.¹³⁰

¹²⁵ Hirdman (1993). Sid. 159-160.

¹²⁶ Wernersson, Inga, *Genusperspektiv på pedagogik*. Högskoleverket. Lenaders Grafiska AB, Kalmar. 2006. Sid. 19.

¹²⁷ Wernersson (2006). Sid.19-20. Hirdman (1993). Sid. 157-158.

¹²⁸ Wernersson (2006). Sid. 28-32.

¹²⁹ Wernersson (2006). Sid. 30.

¹³⁰ Wernersson (2006). Sid. 30-33.

Flickor skulle också vid särklasser, kunna ges möjligheten att prova och gå in i olika sociala roller, vilket ansågs kunna förstärka identiteter med större variation inom flickgrupperna. Flickor skulle även vid särundervisning få möjlighet att utveckla motståndsstrategier gentemot pojkars härskartekniker, om de undervisades enskilt.¹³¹

4.1 Flickor eller pojkar?

I mindre utsträckning har man talat om fördelarna för pojkar vid särundervisning, men då det gjorts menar man att detta skulle:

[...] ”stärka pojkars sociala och empatiska erfarenheter och kunskaper”.[...] ¹³²

Även att en manlig pedagog skulle kunna agera som förebild för att stärka en positiv manlig identitet hos pojkarna har omtalats.¹³³ Empirisk forskning säger dock inget om att det skulle vara bättre för båda könen eller ett av dem, att undervisas isär. Enkönade klasser har visat sig forma klimatet i pojkgrupperna till än hårdare än i samkönade grupper, och pojkarna har i enkönade grupper fortsatt att utveckla traditionella dominansmönster.¹³⁴

[...] *Elevgruppers sammansättning och organisation kan antas ha betydelse för båda könen genom den mer eller mindre gynnsamma inlärningsmiljö den formar. De roller och beteenden som är möjliga för elever med olika kön bestäms i hög grad i det sociala sammanhanget. Både flickors och pojkars beteende och inbördes relationer påverkas mer eller mindre av förekomsten av ett eller båda könen. Detta pekar snarast mot att eleverna behöver lära sig handskas med båda typerna av miljöer, eftersom erfarenheter från den ena kanske inte utan vidare är överförbara till den andra. [...]*¹³⁵

Integreringen mellan könen tappas dessutom då flickor och pojkar till största del söker en enkönad gruppkonstellation utanför skolan. Därmed skulle integreringen med det motsatta könet kunna gå helt förlorad, och eleverna skulle komma att mista mycken kunskap om

¹³¹ Wernersson (2006). Sid. 30-31.

¹³² Wernersson (2006). Sid. 31.

¹³³ Wernersson (2006). Sid. 31-32.

¹³⁴ Wernersson (2006). Sid. 31-32.

¹³⁵ Wernersson, Inga, *Undervisning för flickor, undervisning för pojkar, eller undervisning för flickor och pojkar?* Skolverket ”Flick- och pojkmeter – analys och utvärdering, proj.nr. 13084-9. Stockholm. 1995. Sid. 5-13.

varandra. Att variera gruppsammansättningarna kan däremot vara ett pedagogiskt verktyg för en mer jämställd undervisningsmiljö, vilket då varken ställer samklasser mot särklasser.¹³⁶

När det gäller att försöka uppnå jämställdhet i skolan genom könsseparation, har Eva Lundgren och Renita Sörensdotter genomfört en genusstudie. En skola vid namn Centrumskolan är endast ett exempel på när det praktiskt gäller att jobba med jämställdhet via enkönade klasser.¹³⁷ Enligt Skolverket är den mest vanliga åtgärden då man i skolan arbetar aktivt för jämställdhet att separera könen.¹³⁸

*[...] Syftet med de könsindelade lektionerna är att stärka tjejerna, men även att lugna ned den något stökiga klass B. Bakomliggande antagande är att killar tar mer plats på tjejers bekostnad och poängen med de könssegregerade lektionerna är att tjejerna ska stärkas om de får eget utrymme. Dessutom bidrar mindre grupper till att det blir lugnare under lektionerna. [...]*¹³⁹

Men i exempelvis påståendet om att pojkar tar mer plats i klassrummet än flickor, måste detta även kontrastas med huruvida vi lärare ger och tillåter pojkarna att ta mer plats i klassrummet? Det vi som lärare förmedlar och hur vi behandlar könen formar även det elevernas möjligheter till att våga ge sig in på skolscenen. Flickor presterar bättre i test än pojkar, detta oavsett om de befinner sig i könsuppdelade klassrum eller ej. Detta säger forskning, både idag och för cirka tjugo år sedan, även om små förskjutningar gjorts i könsmönstren, som att flickor ej längre ses som tysta och inåtvända.¹⁴⁰

Det som skiljer nyare forskning ifrån forskning gjord i slutet av 1980-talet är att flickor inte längre ses som tystare än pojkar. Dessutom framstår flickor idag som att de mer och mer tar för sig i klassrummets offentliga arena, med eller utan pojkar.¹⁴¹ Elisabet Öhrn visar i *Könsmonster i förändring*, en forskningsrapport på uppdrag ifrån Skolverket, att forskningen kring särundervisningen idag:

¹³⁶ Wernersson (1995) sid. 7-13

¹³⁷ Lundgren & Sörensdotter (2004). Sid. 49.

¹³⁸ Lundgren & Sörensdotter (2004). Sid. 50.

¹³⁹ Lundgren & Sörensdotter (2004). Sid. 50.

¹⁴⁰ Wernersson, Inga, *Olika kön samma skola? En kunskapsöversikt om hur elevernas könstillhörighet påverkar deras skolsituation*. Skolöverstyrelsen. Utgiven av planerings- och samordningsavdelningen, Stockholm. 1988. ISBN: 91-7662-527-3. Sid. 21-24. Öhrn, Elisabet, *Könsmonster i förändring?, En kunskapsöversikt om unga i skolan*. Skolverket. Lenanders Tryckeri AB. Kalmar, 2002. ISBN: 91-89314-73-5. Sid. 78.

¹⁴¹ Öhrn, (2002). Sid. 80.

[..] ”huvudsakligen lyfts fram som en strategi för att ge flickor utrymme och låta undervisningen mer ske på deras villkor” [...].¹⁴²

Flickor har även varit mer positiva än pojkar, till könsuppdelningar av detta slag.¹⁴³ Men frågan är om detta kan ses som ett framsteg i jämställdhetsarbetet med perspektiv på genus? Det ter sig som om pojkar glömts bort i motiveringarna till ett enkönat klassrum. De roller som tidigare tilldelats flickor i samhället i slutet av 1800-talet är naturligtvis inte vad en enkönad undervisning vill uppnå, men är inte poängen med jämställdhetsarbetet i skolorna att en integrering via gemenskap, respekt och empati för varandras eventuella skillnader, det huvudsakliga målet? Detta gällande såväl könsaspekter, sociala skillnader, och etnisk tillhörighet.

Det har sagts att det redan är i förskolan som könsroller formas. Detta menar Kajsa Wahlström i *Flickor, pojkar och pedagoger*. Wahlström beskriver där sitt arbete med jämställdhetspedagogik på två förskolor.¹⁴⁴ Pedagogerna hade tidigare försökt att vidga könsrollerna för både flickor, men resultatet förblev som en gungbräda. Om pojkarnas utveckling höjdes, sjönk flickornas utveckling, och tvärtom. Därför skapades den kompensatoriska jämställdhetspedagogiken. Detta innebar att flickor och pojkar skiljdes åt, för att höjas och utvecklas enskilt och därefter jobba i hel grupp med båda könen för att visa sina nyfunna kunskaper och självkänslor för varandra.¹⁴⁵

Metoderna som riktades till flickor och pojkar på förskolorna hade till uppgift att:

[...] *vidga flickornas könsroll och stärka den positiva självkänslan och identiteten. Den ska stärka dem som individer, så att de kan erövra en större självständighet och framhålla sina egna behov. [...] Metodiken för pojkar syftar till att vidga deras könsroll och stärka den positiva självkänslan och identiteten. Den ska låta pojkar hitta gemenskap med andra och utveckla de kompetenser som krävs i relationer, och göra dem mindre utelämnade som individer. [...]*¹⁴⁶

¹⁴² Öhrn (2002). Sid. 71.

¹⁴³ Öhrn (2002). Sid. 71.

¹⁴⁴ Wahlström (2003). Sid. 3-10, 194.

¹⁴⁵ Wahlström (2003). Sid. 133-135.

¹⁴⁶ Wahlström (2003). Sid. 138, 140.

Resultaten kunde avläsas av pedagogerna i årskurs ett när sexårsgruppen lämnade förskolan. Flickorna tog mer plats genom att stå för vad de ansåg på ett självklart sätt, och var mindre osynliga och tysta. Även pojkarna var annorlunda, det vill säga, mer annorlunda än vad deras stereotypa könsroll annars uttryckte. De var lugnare, mer sociala, mindre bråkiga och hänsynsfulla. Den kompensatoriska jämställdhetspedagogiken tycktes då ha fungerat. Men frågan är vad som händer med könsrollerna om inte grundskolan tar vid där förskolan slutar?¹⁴⁷

Nedan ges en mer aktuell och mer nyanserad bild av hur forskningen i våra dagar har utvecklats och framskridit framförallt när det gäller skillnader emellan flickor och pojkar inom betygs- och prestationssammanhang.

*[...] Forskningen visar en mer varierad bild än tidigare av både flickor och pojkars situation och beteende i skolan. Den kan inte bara förklaras utifrån kön. Social klass och olika utbildnings- och undervisningssammanhang har också betydelse. Sättet att studera kön i skolan har förändrats vilket också är en förklaring till den större variation i könsmönster som forskningen ser. Den allmänna bilden när det gäller prestationer är att flickor har bättre betyg än pojkar, men enligt översikten finns det studier som visar att social bakgrund och andra omständigheter har större betydelse än kön för prestationer i till exempel matematik. Elever med utländsk bakgrund har generellt sett lägre slutbetyg i grundskolan än elever med svensk bakgrund har genomsnittligt bättre resultat än pojkar med svensk bakgrund. En slutsats i kunskapsöversikten är att vi egentligen inte vet så mycket om hur val av innehåll och arbetssätt påverkar resultaten för flickor respektive pojkar. [...]*¹⁴⁸

Således kan inte enbart kön undersökas om målet är att få en fullständig bild av genus och könsroller. Även etnisk bakgrund och uppväxt måste tas i beaktning för att få en fullständig bild av könsrollers utformning, samt flickor och pojkars inlärningsprocesser.

¹⁴⁷ Wahlström (2003). Sid. 194-200.

¹⁴⁸ Myndigheten för skolutveckling (2003). Sid. 13.

4.2 Olika kön olika bemötanden

När utgångsläget i forskningen enbart görs utifrån kön, visar resultaten att vi lärare ofta behandlar könen olika, medvetet eller omedvetet. Oavsett vilket förstärker ett särbehandlande av kön oftast den norm som allt för ofta är rådande, den manliga. Detta styr sedan strukturen inom såväl uppmärksamhet, som till viss del undervisning.

*[...] Flickor och pojkar bemöts olika efter kön och inte individer. Kunskapsöversikten visar att det finns en struktur av över- och underordning och den manliga underordningen blir allt tydligare i högre årskurser. En generell tendens är att pojkarna dominerar i klassrummet, får större uppmärksamhet från lärare och därmed ett större inflytande på undervisningen. En mansidentitet vars utmärkande drag av tuffhet, dominans och tävling upprätthålls. Det finns exempel på studier som visar att lärare ägnar flickor mindre uppmärksamhet, även de flickor som påkallar sådan. Det finns också en tendens att flickor blir individuellt osynliga grupper. [...]*¹⁴⁹

Läroplanen från 1994 säger att alla inom skolans väggar skall arbeta för att organisationen:

*[..] aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende könstillhörighet. [...]*¹⁵⁰

Verkligheten är således inte alltid som den önskas och bör vara. Lpo 94 uppmanar pedagoger och skolpersonal till att inte göra skillnad på könen. Trots detta visar forskning på att det i realiteten många gånger sker det motsatta.

¹⁴⁹ Myndigheten för skolutveckling (2003). Sid. 14.

¹⁵⁰ Skolverket, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94*. AB Danagårds Grafiska, Ödeshög. 2006. www.skolverket.se Sid. 4.

När det upplevs av flickor att de blir mer ”trakasserade” och hämmade när pojkarna finns med på lektionerna, är lösningen då att separera könen för att flickorna ska få mer arbetsro?¹⁵¹ Det verkar som att när könen separeras kliver man endast över det egentliga problemet, nämligen den rådande genusordningen, där mannen ses som norm. Det är den ordningen som måste förändras i grund och botten för att full jämställdhet emellan könen skall uppnås. Vi har ännu ett stort arv i bagaget från svunna tider som måste packas upp. Nedan citat är troligen på rätt spår, men hur använder vi lärare detta genusperspektiv i praktiken för att uppnå ett jämställt klassrum, så att även eleverna kan dra lärdom därom och aktivera detta sinsemellan?

*[...] Det är nödvändigt att ha ett genusperspektiv om man ska nå läroplanens mål. [...]*¹⁵²

Hirdman menar vidare att:

*[...] Rent generellt kunde man säga, att ju kraftigare som isärhållandet mellan könen verkar/fungerar, ju självklarare, ju mer legitim, ju mindre ifrågasatt blir den manliga normens primat. Det verkar rimligt. Och då får vi omvänt: ju mindre/svagare isärhållandets logiker fungerar, ju mer ifrågasätts den manliga normens primat, ju mer illegitim blir den manliga överhundspositionen. [...]*¹⁵³

Detta kan tolkas som att när flickor och pojkar hålls isär, som i enkönade klassuppsättningar, kan inte genuskontraktet upptäckas och den manliga normen får fortsatt spelrum. Kan hända innebär detta att det enda sättet att få syn på våra egenhändigt skapade könsroller, är när könen befinner sig på en samspelande integrerad arena. Samspelet emellan könen fungerar i dagsläget inte alltid jämlikt, men troligen är det där vi måste börja för att förstå vad som behöver åtgärdas, både hos oss själva och inom skolans fyra väggar.

¹⁵¹ Lundgren & Sörensdotter (2004). Sid. 50-51.

¹⁵² Myndigheten för skolutveckling (2003). Sid. 23.

¹⁵³ Hirdman (1993). Sid. 157.

4.3 Avslutande diskussion

Möjligen kan det tvåtusende århundradet vara jämställdhetens århundrade. Över etthundra år har passerat sedan denna undersöknings första nedslag. Tiderna har förändrats både ekonomiskt, socialt och ideologiskt. Det mönster som över tid tycks vara möjligt att skönja är att det vid 1800-talets slut propagerades, och debatterades för och mot samskolan. Vid 1900-talets mitt talades det om ungdomar hellre än flickor och pojkars könstillhörighet, med en form av könlös och likställd pedagogik. Den ”könlösa” pedagogiken återkommer på 1970-talet, dock utvecklad, men övertogs av en mer individanpassad pedagogik på 1990-talet, vilken många i våra dagar ser som mer anpassad till elevers utveckling och lärande. Detta till trots säger forskning att vi lärare behandlar könen olika.

Nu florerar återigen tanken om att separera könen i klassrummet, för att bidra till ett lugnare och mer utvecklande klassrumsklimat med jämställdhet som mål. Om vi kan uppnå jämställdhet genom att återigen, som i slutet av 1800-talet, skilja könen åt i klassrummet är en fråga ännu utan svar. Oavsett återkommer begreppet genus allt oftare i media och forskningsrapporter. Kvinnor och män skall och bör vara jämställda inom så väl löneaspekter, som lika premisser när det gäller utbildning. Det har genom tiderna kämpats för att kvinnor skall få densamma utbildning som män. Kvinnor har påståtts vara svagare till sinne och fysik än män. Detta är för oss i nutid något mer främmande än bekant, men än så länge blir inte pojkar och flickor alltid behandlade som de individer och människor de är, utan många gånger utifrån de föreställningar vi har om kön och dess tillskrivna roller.

Vi gör det ofta omedvetet, det vill säga fortsätter att se till att könsrollskarusellen snurrar och förstärker dess myter och innebörder. I skolan som lärare har vi ett unikt tillfälle att slå hål på våra föreställningar om kön och dess stereotyper. Är det bättre att låta pojkar och flickor skiljas åt inom vissa ämnen för att som det sägs, ge eleverna tillfällena att få lära i lugn och ro med enbart samkönade grupperingar? Är detta istället inte ett nytt sätt att gå tillbaka i tiden till flickskoleeran, där flickor och pojkar sågs som nästintill olika arter?

Ska könen konserveras var för sig, utan interaktion så att en djupare förståelse för varandra infinner sig? Är det inte så att vi då förstärker upplevda könsstereotyper allt mer när vi återigen skiljer könen åt som på 1800-talet? Det står skrivet i Lpo 94 att könen skall behandlas likvärdigt och att skolan aktivt skall ”*motverka traditionella könsmönster*”, men

genom att skilja dem åt faller denna uppmaning troligen många gånger ner i intet och syftet förintas.¹⁵⁴

Det måste finnas andra sätt att få pojkar och flickor att samarbeta i skolan så att dess inlärningsarena kan beträdas av alla på samma villkor. Om inte eleverna i skolan kan samarbeta och ge varandra utrymme till framgång, när ska detta då ske? Knappast uti arbetslivet, där ser vi redan fullt ut att kvinnor och män ges olika fördelar, och inte minst olika löner för samma utbildningsbakgrund och för samma arbete. Jag vill därmed påstå att om skolan börjar dela upp pojkar för sig och flickor för sig, kommer aldrig vår jämställdhetskamp att bli fullkomlig.

Att få stat och samhälle att inse att ett mindre antal elever per klass vore det ultimata för varje elevs personliga mognad och utveckling, är enligt mig en långt bättre vision för jämställdhetsarbetet än att dela in efter kön. Om vi även kunde skapa ett långsiktigt samarbete med förskolorna kan vi möjligen att kunna överbrygga ickejämställdhetens fortfarande gapande hål.

Ett lugnare klassrumsklimat, mindre konkurrens om lärarens uppmärksamhet och en längre väg till "tappade sugar" för skolarbetet, då eleverna ibland inte kan ta in vad som lärs ut när läraren inte hinner med att följa upp. Att vi hela tiden utgår ifrån kön kan dessutom orsaka att vi istället för att fokusera på individen som unik, skapar ett ytligt förhållande till våra elever. De frågor vilka i denna avslutande diskussion ställts är ofantligt svåra finna svaren på, och det har naturligtvis inte varit möjligt i denna lilla uppsats, men följande citat får stå för de avslutande orden. Detta för att söka uppväcka än mer intresse till vidare forskning inom genus och jämställdhet i skolan:

*[...] Man uppnår inte heller jämställdhet genom att bemöta eleverna på basis av kön. Om man ersätter subjektet och målet för ovan nämnda uppgift, det vill säga byter ut kön och jämställdhet mot exempelvis etnicitet och jämlikhet, vad händer då? Hur skulle en skola som behandlar elever med olika etniska bakgrunder betraktas och där lärare drar rasistiska skämt under lektionerna betraktas? [...]*¹⁵⁵

¹⁵⁴ Lpo 94. Sid. 4.

¹⁵⁵ Lundgren & Sörensdotter (2004). Sid. 71.

5. Käll- och litteraturförteckning

Bergström, Göran & Boreus, Krstina (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur. Andra upplagan. Lund. 2005.

Båtshake, Helen. *Lena lär lyda: fostran och disciplinering i svensk skola 1947 – 1956*. Lund. 2006.

Göransson, Anita (red.), *Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*. Falun. 2000.

Göteborgs universitetsbibliotek www.ub.gu.se
www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/biografier/sandstrom.xml

Hedenborg, Susanna Johansson, W, Alf Melin, Jan, *Sveriges historia*. Danmark. 2003.

Hirdman, Yvonne, *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*. Värmdö. 1992.

Hirdman, Yvonne, *Folkhemstanken och kvinnorna – historiens andra sida*. Småland, Jönköping. 1993.

Hirdman, Yvonne, *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Lund. 2001.

Hirdman, Yvonne, *Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning i*
Ericsson, Christina (red), *Genus i historisk forskning* Studentlitteratur, Lund.1993.

Hökerberg, Lars & Sandström, Anna (Uffe) red. *Verdandi, tidskrift för ungdomens målsmän och vänner i hem och skola. 1885-1905*.

Jansson, Tore, *Latin. Kulturen, historien, språket*. Smedjebacken. 2003.

Kyle, Gunhild. *Svensk flickskola under 1800-talet*. Malmö.1972.

Lundgren, Eva & Sörensdotter, Renita, *Ungdomar och genusnormer på skolans arena*. Falun. 2004.

Läroverkslärarnas Riksförbund, Tidning för Sveriges Läroverk, 1941-1950.

Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen. Fredrika – Bremer – Förbundet 1884-1921*. Stockholm/Stehag. 1997.

Myndigheten för skolutveckling, *Hur är det ställt? Tack, ojämmt! Erfarenheter av jämställdhetsarbete i grundskolor och gymnasieskolor* (Calderon, Lena, textbearbetning) Ödeshög. 2003.

Nordberg, Marie (red), *Manlighet i fokus – En bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Stockholm. 2006.

Nordström, Marie, *Pojkskola, flickskola, samskola. Samundervisningens utveckling i Sverige 1866 – 1962*. Lund. 1987.

Richardson, Gunnar, *Drömmen om en ny skola. Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950*. Skara. 1983.

Skolverket, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo94*. Ödeshög. 2006. www.skolverket.se

Svaleryd, Kajsa, *Genuspedagogik. En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Trelleborg. 2003.

Wahlström, Kajsa, *Flickor, pojkar och pedagoger*. Sveriges Utbildningsradio AB, Kristianstad. 2003.

Wernerström, Inga, *Genusperspektiv på pedagogik*. Högskoleverket. Lenanders Grafiska AB, Kalmar. 2006.

Wernerström, Inga, *Olika kön samma skola?* Skolöverstyrelsen, planerings- och samordningsavdelningen, Stockholm. 1998.

Wernerström, Inga, *Undervisning för flickor, undervisning för pojkar, eller undervisning för flickor och pojkar?* Skolverket, proj.nr. 13084-9. Stockholm. 1995.

Wikipedia, den fria encyklopedin. www.wikipedia.com
http://sv.wikipedia.org/wiki/michel_foucault#filosofi

Åstrand, Sigurd & Kollen, Alice, *Två studier av pedagogiska pionjärinsatser*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 157. Föreningen för svensk undervisningshistoria. ISBN: 9 8513029X. Stockholm. 1985.

Öhrn, Elisabet, *Könsmonster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Skolverket. Kalmar. 2002.